

महाराष्ट्र

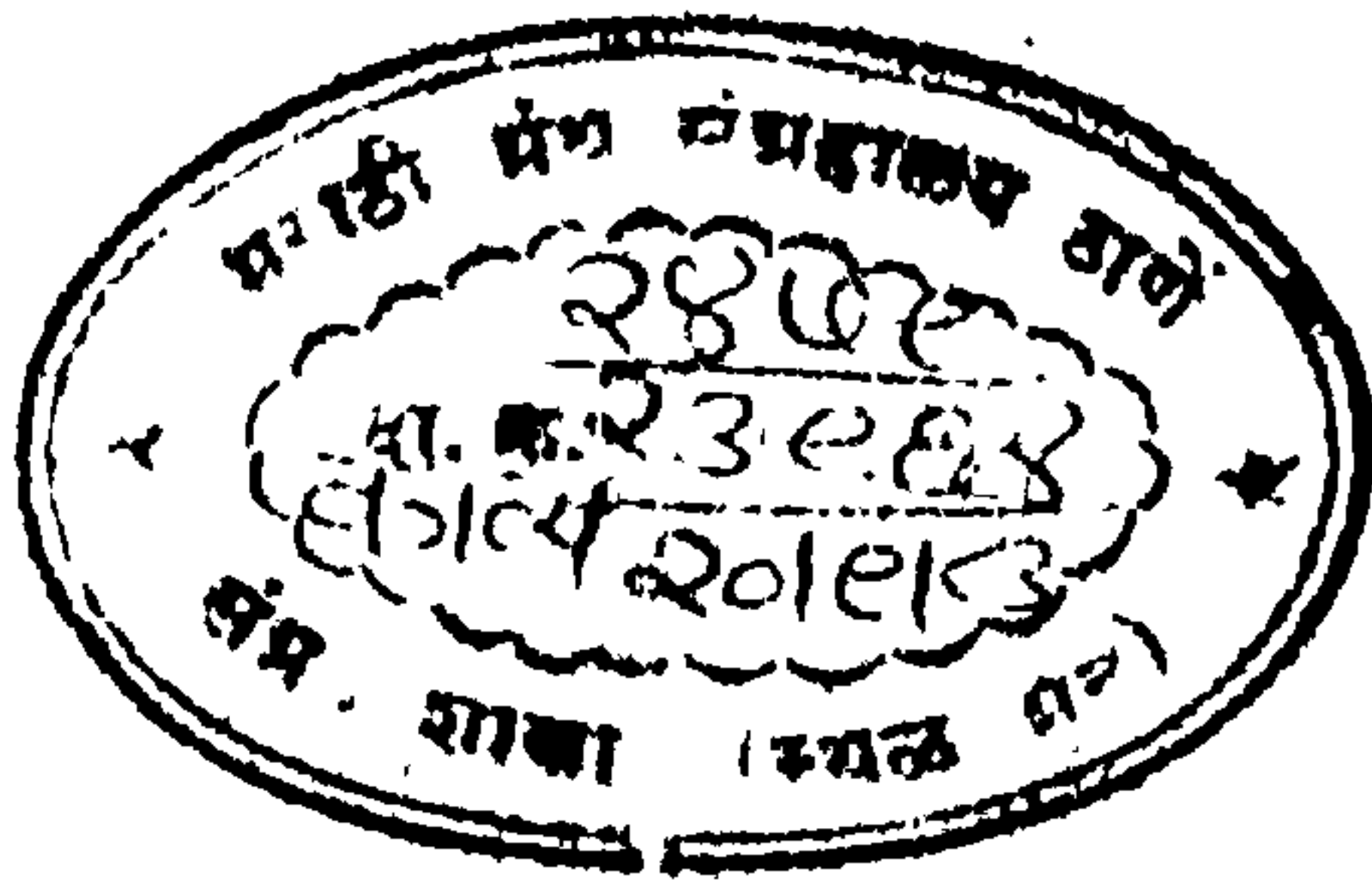
म. ग्रं. सं. ठाणे
विषय साहित्य
सं. क्र. २५ ६६

REFBK-0023964

महाराष्ट्र

मावना वैष्णव

संदर्भ काव्य
2809

23888

2018/3

गीतांजली

गीतांजली

(स्वैर रूपांतर)

भावना वैष्णव

REFBK-0023964

परिमल प्रकाशन
औरंगाबाद

© भावना वैष्णव

पहिली आवृत्ती

१५ जुलै १९८३

किंमत पंधरा रुपये

मुखपृष्ठ : कमल शेंडगे, मुंबई

प्रकाशक :

अनंत दाशरथे

परिमल प्रकाशन

‘परिमल’, खडकेश्वर

औरंगाबाद ४३१ ००१

मुद्रक :

एस. आर. अग्रवाल

ज्ञानसरिता मुद्रणालय,

८/११ एरंडवणे,

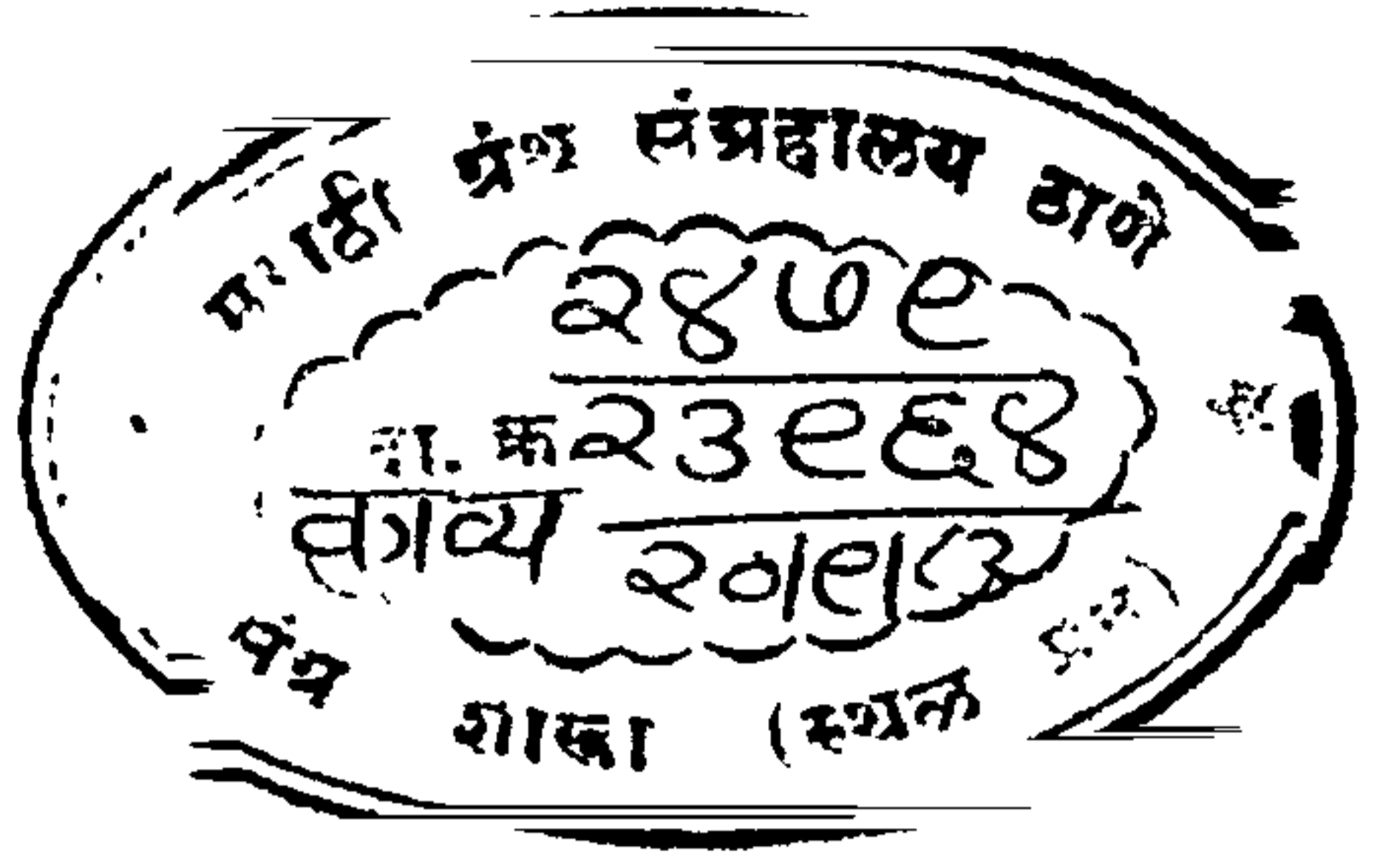
पुणे ४११००४

त्या साऱ्यांना
ज्यांनी केला
वर्षाव कौतुकाचा—

त्या साऱ्यांना
ज्यांना जाणवेल
सहसंवेदना
या गीतातील—

त्या सर्वांना
अरूपाच्या रूपांना
आणि शब्दामागील
अर्थाना—

भावना

काय सांगू ?

काय सांगू आणि कसं सांगू ?
वाचन हा माझा आवडता छंद
लहानपणापासूनचा.
सात-आठ वर्षांची होते तेव्हापासूनचा.
मिळेल ते वाचावं आणि करावी चर्चा आईशी.
रामायण, महाभारत,
ययाती, स्वामी,
श्रीमान योगी,
कविता मढेकरांची,
आरती प्रभूंची, सुमित्रानंदन पंतांची,
करंदीकरांची, बापटांची, गदिमांची,
पु. लं. नी झपाटलं. दोस्तोवस्की, गाल्सवर्दी
मॅक्झिम गोर्कीनं विचार करायला लावलं.
आणि वाचलं रवींद्रनाथांचं साहित्य इंग्रजीत.
गीतांजली वाचली
आणि काय घडलं हे कळण्याआधीच
तिला मराठी साज चढू लागला.

दहावीची परीक्षा संपली होती.
मन प्रसन्न, वेळ भरपूर
आणि गीतांजली हातात असा योग होता.
लिहिलं ते दाखवावं आईला,
वडिलांना आणि आजोबांना.
प्रोत्साहन मिळालं, आणि त्या बरोबरच
लकडा लागला पूर्ण करण्याचा. आणि
'गीतांजली' झाली मराठी शब्द रूपात.
खरं तर मराठीत
'गीतांजली' आलीय आधीच,
विद्वानांकडून, मान्यवरांकडून,
पण माझा हा प्रयत्न बालवयातला.
कौतुक झालं सर्वांकडून.
कौतुकापोटीच प्रस्तावना मिळाली
पितामह स्वरूप डॉ. श्रीधरराव कुलकर्ण्यांकडून
प्रकाशक मराठवाड्याचा नामवंत, मान्यवर.
आणखी काय हवे ?
आभार मानू तरी कसे आणि कुणाचे ?
कौतुकाचाच झालाय् भार.
वाचकांनी नीरक्षीर न्यायाने पहावे
माझ्या या शब्दांकडे...
लई नाही मागणे...

भावना

शुभास्ते पन्थानः !

बोला-फुलाला गाठ पडावी तसा थोडासा प्रकार या प्रकाशनाचा आणि प्रस्तावनेचाही झाला आहे ! औरंगाबादच्या एका मुक्कामात डॉ. सौ. मंगला वैष्णव यांच्या प्रबंधाची पाने चाळत असताना सौ. मंगलाताईची कन्या कु. भावना थोड्याशा बुजरेपणानं तिथं घुटमळत होती. सौ. मंगलाताईचे सासरे आणि राजकीय क्षेत्रातले माझे एक जेष्ठ सहकारी आवासाहेब वैष्णव यांनी बोलण्याच्या ओघात सांगितलं, ' आमची ही नातसुद्धा साहित्यिक आहे वरं का ! '

त्या बुजऱ्या मुलीकडे मी पाहिलं. माझं कुतूहल जागं झालं. ' मागे वळून पाहताना ' हे श्री आवासाहेबांचं आत्मकथन मी वाचलेलं होतं. सौ. मंगलाताईचा प्रबंध माझ्या हातात होता आणि आता ही तिसरी पिढीदेखील त्याच वळणावर ! कुतूहलापोटी मी तिला प्रश्न केला,

' लिखाण केलं आहेस का काही ? '

मला उत्तर देण्याऐवजी भावना दिवाणखान्यातून अदृश्य झाली ! थोड्या वेळानं तिच्या आईनं ' गीताजली 'च्या मराठी अनुवादाची काही पानं माझ्या हाती दिली. मी ती वाचली. मला अनुवाद आवडला. सभोवती पाहिलं तो

भावना एका कोपन्यात उभी; डोळे आईवर रागानं रोखलेले. मी तिला जवळ बोलावलं. सांगितलं, 'अनुवाद सरस आहे. पूर्ण कर लवकर. फार तर प्रस्तावना लिहीन मी.'

हे सारं इतक्या वेगानं घडेल अशी माझी कल्पना नव्हती. दुसऱ्यांदा मी औरंगावादी गेलो तेव्हा सौ. मंगलाताईनी सांगितलं, 'मुद्रण पूर्ण होत आलं आहे. आता प्रस्तावना हवी आहे!'

आश्चर्याचा दुसरा धक्का !

सर्वसाधारण प्रकाशनांना विलंब लागतो तो मुद्रणाचे काम वेळेवर न झाल्यामुळे. या प्रकाशनाचं सारंच मुलखा-वेगळं. या प्रकाशनाला विलंब झाला तो प्रस्तावना वेळेवर हाती न आल्यामुळे. सभेला मुद्दाम उशीरा जाऊन भाव वाढवून घेण्याची काही वक्त्यांची पद्धती असते ना? त्यातलाच हा प्रकार ! स्वभावाला औषध धन्वंतरीही देऊ शकत नाही !

० ० ०

आधुनिक युगात साऱ्या विश्वात भारताचा सन्मान वाढविणारे विश्वकवी रवींद्रनाथ ठाकूर यांच्या गीतांजलीने आजवर अनेकांना वेड लावले आहे. कवीवर्यांना नोबेल पारितोषिक मिळाले त्यानंतरच भारतात श्रेष्ठ कवी या नात्याने त्यांचा गौरव झाला. त्यांच्या काव्य-नाटकांचे अनेक भाषांतून अनुवाद झाले. मराठी भाषेतही गीतांजलीची अनेक रूपांतरे झाली. कॅ. दे. ल. महाजन यांची अभंग गीतांजली आणि औरंगाबाद जिल्ह्यातील श्री. पाटील यांचा मराठी गद्य अनुवाद हे मराठवाड्यातील प्रयत्न या संदर्भात लक्षात

घेण्यासारखे आहेत. दोघांनाही गीतांजलीत अध्यात्माचा साक्षात्कार घडला आहे तर कु. भावना मात्र मूळ कवीच्या स्पंदनांशी समरस झालेली दिसून येते.

कु. भावना हिचे वय आणि वास्तुशास्त्र हे तिच्या अभ्यासाचे क्षेत्र लक्षात घेता रवींद्रनाथांच्या साहित्याकडे, त्यातूनही 'गीतांजली' कडे तिने आकृष्ट व्हावे याचे आश्चर्य वाटते. वर्तमान जीवनात आणि आधुनिक मराठी काव्यात देखील अशा प्रकारच्या आकर्षणाला आधार सापडत नाही. रवींद्रनाथ एकापरीने अद्भुतरम्य (Romantic) वातावरणात रमणारे कवी आणि नाटककार ! त्यांची चिंतनशीलता निसर्ग आणि मानव यांवर केंद्रित झालेली. निसर्ग आणि मानव यांच्या आधाराने विश्वातील विश्वात्म्याचा वेध घेणारी रवींद्रांची प्रतिभा आजच्या युगधर्माच्या दृष्टीने कधीच कालबाह्य ठरलेली ! निखळ भावनांचे स्पंदन अभिव्यक्त करणारे काव्य आजतरी तसे विसंगत ठरते. अशा परिस्थितीत कु. भावना या साहित्याकडे आकृष्ट झाली कशी असा प्रश्न पडतो.

रवींद्रनाथांच्या काव्याचे वाचन करताना कु. भावनाच्या अंतःप्रवृत्तीला कुठेतरी संकल्प जाणवलेला असावा. या खेरीज दुसरे कोणतेच कारण संभवनीय वाटत नाही. रवींद्रनाथांच्या शब्दात हे कारण असे देता येईल :

‘ जगाचा उंवरठा ज्या क्षणी मी ओलांडला
त्या क्षणांचं भान मला नव्हतं.

कोणत्या दिव्य शक्तीनं मला या जगात आणून सोडलयं?
सकाळच्या प्रकाशात मी आजूबाजूला पाहिलं,

मला जाणवलं की हे जग काही आपल्याला नवीन नाही.

एका निराकार अनामिकानं

आईच्या वात्सल्यानं

मला मांडीवर बसवून घेतलं होतं...

गीतांजलीच्या संगतीत कु. भावनाला असाच काहीतरी अनुभव आला असावा. या अनुभवातूनच इंग्रजी भाषेतल्या या अप्रतीम काव्याला मराठी वेष देण्याची प्रेरणा तिला झाली असावी.

काव्यग्रंथांचे अनुवाद केवळ शब्दकोशांच्या बळावर होत नसतात. मूळ कवींच्या भावानुभावाशी अनुवादक एकरूप होतो तेव्हाच ते शक्य होतं. एका दृष्टीने भावानुवाद ही देखील आपल्या क्षेत्रापुरती नवनिर्मितीच असते. त्यामुळे प्रभावी रूपांतराचे महत्व कमी ठरत नाही. पुढे दिलेले मूळ गीत आणि त्याचे मराठी रूपांतर यांचा तुलनात्मक अभ्यास केला असता या सत्याचा प्रत्यय येईल.

' I boasted among men that I had known You. They see Your pictures in all the works of mine. They come and ask me ' who is he ?' I know not how to answer them. I say, ' Indeed I cannot tell.' They blame me and go away with scow. And You sit there smiling.'

या भागाचे मराठी रूपांतर पहा:

मी लोकांमध्ये बढाई मारत असे की, मी तुला ओळखतो म्हणून. ते तुझं चित्र माझ्या प्रत्येक कलाकृतीत पहायचे नि विचारायचे, ' कोण आहे हा ?' त्यांना काय उत्तर द्यावं हेच मला कळायचं नाही. मी म्हणत असे, ' खरंच मी सांगू शकत नाही !' ते मला दोष द्यायचे आणि रागाने निघून

जायचे. आणि तरीही तू तिथेच वसलेला असायचास.
हसत...'

भाषेत सहजता व समर्पक शब्दयोजना या रूपांतरात
आपणास पावलोपावली आढळेल. वानगीदाखल केवळ एकच
उतारा उद्धृत करतो.

'तुला केलेल्या एका वंदनावरोबरच माझ्या संवेदनांचे
पसरलेले वाहू तुझ्या पायाशी असलेल्या जगाला स्पर्श देत.

पाण्यानं भरलेल्या काळ्या ढगांप्रमाणेच माझं मन तुझ्या
चरणी लीन होऊ दे, तुला केलेल्या एका वंदनावरोबरच.

विखुरलेली माझी गाणी एकत्रित होऊन वाहू देत एकाच
सागराकडे, तुला केलेल्या एका वंदनावरोबरच.

घराच्या ओढीनं घरट्याकडे झेपावणाऱ्या पक्षांप्रमाणेच
माझ्या जीवनाला एक चिरंतन सत्याचा ध्यास लागू दे, तुला
केलेल्या एका वंदनावरोबरच.'

In one salutation to thee, my God, let all my senses
spread out and touch this world at thy feet.

Like a rain cloud of July hung low with its burden
of unshed showers let all my mind bend down at thy
door in one salutation to thee.

Let all my songs gather together their diverse stra-
ins into a single current and flow to a sea of silence
in one salutation to thee.

Like a flock of homesick cranes flying night and
day back to their mountain nests let all my life take
its voyage to its eternal home in one salutation to
thee.

काही ठिकाणी मात्र इंग्रजी वळणाची वाक्य रचना आली

आहे. अशी स्थळे अपवादात्मक असली तरी ती अधिक प्रयत्नांती टाळता आली असती.

रवींद्रनाथांच्या अमर कलाकृतींचा सरस अनुवाद केल्या-बद्दल मी लेखिकेचे मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. आपल्या साहित्यसेवेचा रसाळ प्रारंभ करणाऱ्या या लेखिकेला रसिकांच्या दरवारात भावांजली सादर करण्याचा स्वकञ्जा-जित अधिकार प्राप्त झाला आहे म्हणूनच रवींद्रनाथांच्या शब्दात ती निःशंकपणे म्हणू शकते :

‘ या जगाच्या उत्सवात भाग घेण्यासाठी
आमंत्रण मला मिळालंय.

आणि अशाप्रकारे माझं जीवन कृतार्थ झालंय.
माझ्या कानांनी ते श्रवण केलंय.

या उत्सवात वाद्य वाजवायचं काम होतं माझं आणि
मला शक्य होतं तितकं मी निभावलंय.’

आणि म्हणूनच आता धाडस करून विचारतोय :

‘ आत येऊन तुला माझी मूक भावांजली अर्पण करण्याची
वेळ आलीय का ?’

कु. भावना वैष्णव हिचे साहित्यक्षेत्रातले प्रथम पदार्पण तिच्याविषयी वऱ्याच अपेक्षा निर्माण करणारे आहे. साहित्यक्षेत्रातील तिचा पुढचा प्रवास महत्वपूर्ण ठरो ही मनीषा.

हैदराबाद

१८-४-८३

डॉ. श्रीधर रंगनाथ कुलकर्णी

निवृत्त, मराठी विभाग प्रमुख

उस्मानिया विद्यापीठ

हैदराबाद.

प्रस्तावना

काही दिवसांपूर्वी एका बंगाली डॉक्टरला मी म्हणालो, 'मला जर्मन भाषा येत नाही. तरीही एखाद्या जर्मन कवीच्या अनुवादित कवितांनी मी हेलावून गेलो तर मी ब्रिटिश म्युझियममध्ये जाऊन इंग्रजीतील काही पुस्तकं वाचून त्या कवीच्या जीवनाविषयी आणि त्याच्या वैचारिक इतिहासाविषयी माहिती मिळवीन. परंतु रवींद्रनाथ टागोरं च्या गद्य अनुवादांनी मी रक्तातून जरी हेलावलेलो असलो तरीही एखाद्या भारतीय प्रवाशानं मला त्यांच्या-विषयी काही सांगितलं नाही, तर मला त्यांच्या जीवनाविषयी अन् त्यांच्या विचारांना शक्य करणाऱ्या चळवळी-विषयी काहीही कळणार नाही.' माझं हेलावून जाणं त्याला अगदी स्वाभाविक वाटलं. कारण तो म्हणाला, 'रवींद्रनाथ मी रोज वाचतो. त्यांची एक ओळ वाचणं म्हणजे जीवनाच्या साऱ्या व्याधी विसरणं होय.' मी म्हणालो, 'दुसऱ्या रिचर्डच्या कारकीर्दीत लंडनमध्ये राहणाऱ्या एखाद्या इंग्रजाला पेट्रार्क किंवा दांतेचे काही अनुवाद दाखवले असते तर त्याला त्याच्या प्रश्नांच्या उत्तरांसाठी कुठलीही पुस्तकं सापडली नसती. जसा मी तुला प्रश्न विचारतो तसंच

त्यानंही फ्लोरंटाईनच्या एखाद्या बँकरला किंवा एखाद्या लोम्बार्ड व्यापाऱ्याला प्रश्न विचारले असते. सर्व विचारांती मला एवढं समजतंय की टागोरांची कविता अत्यंत समृद्ध अन् सहजसोपी आहे, आणि तुमच्या देशात एक नवीन जनजागरण (Renaissance) उदयाला आलंय, अन् त्या विषयी सांगोवांगीच काही कळलं तरच मला कळेल.'

तो म्हणाला, 'आमच्याकडे अजून बरेच कवी आहेत पण टागोरांच्या तोडीचं कुणीच नाही. या काळाला आम्ही 'रवींद्रनाथाचं युग' म्हणतो. युरोपात आमच्यापैकी कोणताच कवी टागोरांइतका प्रसिद्ध नाही. त्यांची संगीतातली महानता काव्याइतकीच आहे, अन् त्यांची गीतं पश्चिम भारतापासून ब्रह्मदेशपर्यंत जिथं जिथं बंगाली बोलली जाते तिथं तिथं गायिली जातात. वयाच्या १९ व्या वर्षी त्यांनी पहिली कादंबरी लिहीली. तोपर्यंत तर त्यांना अमाप प्रसिद्धी मिळालेली होती. आणि त्यानंतर लगेच जी नाटकं त्यांनी लिहीली ती अजूनही कलकत्यात चालतात. त्यांच्या जीवनाच्या पूर्णतेचा मी पूजक आहे. कोवळ्या तारुण्यात त्यांचा लेखनविषय 'निसर्ग' होता. सारा दिवसभर ते वागेत बसून असत. सुमारे पंचवीशीपासून ते वयाच्या पस्तीसाव्या वर्षापर्यंत अतिशय विदारक दुःख त्यांच्या वाटचाला आलं आणि आमच्या भाषेतलं सर्वात सुंदर काव्य त्यांनी त्या काळात लिहीलं.' आणि नंतर अथांग भावुकतेनं तो म्हणाला, 'मी सुमारे सतरा वर्षांचा असताना टागोरांच्या प्रेमकवितेचं जे देणं मी लागतो ते शब्दांतून कधीही व्यक्त होऊ शकणार नाही. त्यांची कला त्यानंतर प्रगल्भ होत गेली. ती आध्या-

त्मिक अन् तत्वज्ञानात्मक ज्ञाली. मानवजातींच्या साऱ्या आकांक्षा त्यांच्या स्तोत्रांमध्ये आहेत. जीवनाला न नाकारता त्या जीवनां जे सुचवलं ते काव्यातून बोलणाऱ्या आमच्या संतांपैकी टागोर हे पहिले. आणि म्हणूनच आम्ही अ मचं प्रेम त्यांना देतो.'

माझ्या स्मरणात राहिलेले काटेकोरपणे निवडलेले त्याचे शब्द मी बदलले असतील, पण त्याचे विचार मात्र मी तसेच मांडले. त्यानं सांगितलं, ' काही काळापूर्वी आमच्या ब्राह्मोसमाजाच्या एका प्रार्थना मंदिरात ' परमेश्वरी सेवा ' या विषयावर टागोर काही सांगणार होते. कलकत्यातलं ते सर्वात मोठं प्रार्थना-मंदीर तुफान गच्च भरलं होतं. एवढंच नव्हे तर खिडक्यांतून माणसं उभी होती अन् बाहेरच्या रस्त्यांमधून तर वाट काढणं अशक्य झालं होतं.'

इतर भारतीय माणसं मला भेटायला आली अन् टागोरांविषयी त्यांचा नितांत आदर मला आमच्या जगात अनोखा वाटला. कारण महान आणि क्षुद्र अशा दोन्हीही गोष्टी प्रहसनाच्या आणि अर्धगंभीर अवमूल्यनाच्या एकाच बुरख्याआड आमच्या या जगात आम्ही लपवतो. आम्ही जेव्हा भव्य कॅथिड्रल्स उभारत होतो, तेव्हा आमच्या थोर विभूतींवद्दल इतका नितांत आदर आमच्याजवळ होता का?

एकजण मला म्हणाला, ' मला माहिती आहे कारण मी स्वतः पाहिलंय, की रोज सकाळी तीन वाजता टागोर ध्यान लावून निश्चल बसतात. आणि ईश्वराचं स्वरूप जाणण्यासाठी लावलेल्या या तंद्रीत नंतर दोन दोन तास ते असेच हरवलेले बसून असतात. त्यांचे वडील तर उरलेला दिवसचे

दिवस तसेच बसून असतात. एकदा एका नदीवर भूमि-
दृश्याच्या सौंदर्यावर त्यांची तंद्री लागली अन् पुढचा प्रवास
सुरू करण्यासाठी नावड्यांना आठ तास थांबावं लागलं.
नंतर टागोरांच्या घराण्याविषयी सांगताना त्यानं मला
सांगितलं की या घराण्याच्या पाळण्यानं पिढ्यानपिढ्या
थोर माणसं या जगाला दिली. तो म्हणाला, 'या घराण्या-
तील गगनेंद्रनाथ आणि अवनींद्रनाथांसारखी कलावंत
माणसं आज आहेत. रवींद्रनाथांचे बंधू द्विजेंद्रनाथ हेही एक
थोर विचारवंत आहेत. फांद्यांवरून उतरून खारी येतात
अन् त्यांच्या गुडघ्यांपर्यंत चढून खेळतात. आणि त्यांच्या
हातांवर पाखरं अलगद येऊन बसतात.'

या व्यक्तींच्या विचारांमध्ये एका प्रकट सौंदर्याची
जाणीव अन् अर्थ मला दिसतो. आणि असं वाटतं की,
'भौतिक गोष्टींवर कधी ना कधीतरी आपला ठसा ज्याला
उमटवता येत नाही त्या नैतिक आणि बौद्धिक सौंदर्यावर
आपण श्रद्धा ठेवू नये.' हा नीतेशेचा सिद्धांत या व्यक्तींच्या
वैचारिकतेत आहे. मी म्हणालो की पूर्वेकडील तुम्हा लोकांना
एखादं घराणं नामांकित कसं ठेवावं हे माहित आहे. एके
दिवशी एका म्युझियमच्या क्युरेटरनं त्यांची चिनी मुद्रितं
लावणारा एक सावळा छोटा माणूस मला दाखवला व
म्हणाला, 'मिकादोंचा तो एक पिढीजात गुणज्ञ आहे आणि
ही जागा भूषविणारा त्याच्या घराण्यातला हा चौदावा
माणूस आहे.' त्यानं सांगितलं की रवींद्रनाथांच्या पोरवया-
तच त्यांच्या घरात साहित्य आणि संगीतातलं सारं काही
होतं.

अनेकदा मिटून ठेवावी लागली आहे. भारतीय लोक तर मला सांगतात की मूळ बंगालीत या गीतांना अत्यंत गूढ असा ताल आहे; कधीच भाषांतरीत न होऊ शकणाऱ्या रंगछटांची तरलता आहे; छंदांचे कित्येक नवे शोध त्यात आहेत. ज्या एका जगाचं स्वप्न मी आयुष्यभर पाहिलं आहे त्याचं दर्शन ही गीतं घडवतात. हे काव्य ही एका संस्कृतीची कलाकृती असूनही ज्या सामान्य जमिनीतून गवत उगवतं त्याच सामान्य जमिनीचं ते पीक आहे असं वाटतं. काव्य व अध्यात्म यांना भिन्न न समजता एकच समजणारी एक परंपरा शतकाशतकांतून जगत गेलेली आहे आणि असं जगताना पांडित्यपूर्ण व अडाणी भावना अन् रूपकांतून पंडितांचा अन् संतांचा विचार वेचून घेत घेत विशाल मानवजातीसाठी तिनं तो परत आणला आहे. आज आमचं सामायिक मन फुटून जाऊन कित्येक तुकडे झाले आहेत. या तुकड्यांना एकमेकांविषयी माहिती नाही. जर बंगाली संस्कृती एकसंघ राहिली, तिच्या सामायिक मनाचे तुकडे झाले नाहीत अन् ते सामायिक मन साऱ्यामधून धावतं राहिलं तर टागोरांच्या काव्यातील अति-तरलतेमधलं काहीतरी थेट रस्त्यावरच्या भिकाऱ्यापर्यंत काही पिढ्यांतच पोचेल.

जेव्हा 'इंग्लंड' हे एकच मन होतं तेव्हा चॉसरनं 'ट्रॉयलस अँड क्रेसिडा' लिहीलं. आमचं युग वेगानं येऊ घातलं होतं. अन् चॉसरनं जरी ते वाचण्यासाठी किंवा 'वाचून दाखविण्यासाठी' लिहीलं होतं तरीही चॉसर काही काळ शाहिरांकडून गायिला गेला होता. चॉसरच्या पूर्वजां-

प्रमाणेच रवींद्रनाथ स्वतःच्या शब्दांसाठी संगीत लिहीतात. एखाद्याला क्षणोक्षणी कळतं की हा कवी अत्यंत समृद्ध, सहज व उत्स्फूर्त आहे; त्याच्या भावनेत धाडस आहे; त्याच्या काव्यात विस्मय, आश्चर्य काठोकाठ दाटलेलं आहे. कारण तो जे काही करीत आहे ते कधीही विचित्र, अनैसर्गिक वाटलेलं नाही, की त्याला बचावाची गरजही नाही. काही सुखवस्तू स्त्रियांना जीवन अर्थहीन वाटतं. जीवनाविषयी त्यांना जास्तीतजास्त एवढंच कळू शकतं. अशा सुखवस्तू स्त्रियांच्या टेबलांवरून सुंदर छपाईतली कित्येक छोटेखानी पुस्तकं पडलेली असतात. अन् त्यांची पानं आपल्या सुस्त हातांनी चाळत निरर्थक वाटणाऱ्या जीवनावर त्या उसासे टाकत असतात. टागोरांच्या कविता असल्या पुस्तकांतून पडून राहणार नाहीत. किंवा, विद्यापीठातील विद्यार्थी काही पुस्तकं जवळ बाळगीत हिंडतात अन् शिक्षणानंतर आपला जीवनक्रम बदलला की लगेच ती बाजूला टाकतात, अशा साहित्यातही टागोरांच्या कविता कधीच पडून राहणार नाहीत. ही गीतं मुसाफिर आपल्या वाटांनी गुणगुणतील. नदीवर वल्हवताना माणसं ती गातील. प्रेमिक एकमेकांची वाट पाहताना ही गीतं गुणगुणतील अन् ती गुणगुणताना त्यांना कळून येईल की ईश्वराचं प्रेम हा इतकं दिव्यभव्य स्रोत आहे की त्यात त्यांची स्वतःची दुःखभावना न्हाऊन निघेल अन् त्यांच्या तारुण्याला नवी पालवी फुटेल. टागोरांचं मन प्रत्येक क्षणाला या माणसांकडे त्यांची कुठलीही अप्रतिष्ठा न करता वाहतं कारण हे सारं त्यांना समजेल हे या मनाला माहीत झालेलं आहे. हे मन

त्यांच्या जीवनाच्या हकीकतीनं काठोकाठ भरलेलं आहे.

तांबूस-तपकिरी, मळखाऊ कपडे घातलेला मुसाफिर... आपल्या राजस प्रियकराच्या गजऱ्यातून पडलेल्या पाकळ्या शय्येत शोधणारी तरुणी... रिकाम्या घरात आपल्या मालकाची वाट पाहणारा चाकर अथवा एखादी नववधू... या साऱ्या ईश्वराच्या दिशेने परिवर्तित होत चाललेल्या हृदयाच्या प्रतिमा होत. फुलं अन् नद्या... शंखांचे गंभीर ध्वनी.. भारतीय पावसाळ्यातला धुवांधार पाऊस... किंवा तडे पाडणारी धगधगती उष्णता... या सर्व त्या हृदयाच्या मीलन अथवा वियोगाच्या प्रतीमा आहेत. अन् गूढ, धूसर आशय असलेल्या एखाद्या चिनी चित्रातल्या व्यक्तरेखे-प्रमाणे नावेत वीणा वाजवत वसलेला माणूस म्हणजे स्वतः परमेश्वरच ! आपल्याला अनोखा असलेला एक संपूर्ण समाज, एक पूर्ण संस्कृती या कल्पनाशक्तीत व्यापून राहिलीय असं वाटतं. आणि तरीही आपण हेलावून जातो. ते या अनोखेपणानं नव्हे तर आपल्याच प्रतिमेला आपण भेटलो असतो म्हणून. जणू रोझेटीच्या वनातून आपण चाललो आहोत असं वाटतं म्हणून, किंवा स्वप्नात ऐकावा तसा प्रथमच आपला आवाज या काव्यात आपण ऐकतो म्हणून.

युरोपियन संतांची रूपकं अन् विचारांची घडण आपल्याला कितीही परिचित वाटणारी असली तरीही Renaissance नंतरच्या काळात ती तितकी वेधक राहिली नाहीत, हे संत आपल्याला आकर्षून घेत नाहीत. आपल्याला माहित असतं की शेवटी या जगाचा परित्याग करावा

लागतो. अत्यानंदाच्या अथवा थकव्याच्या क्षणी 'आपण होऊन हे सारं सोडून जावं' असा विचार करण्याची देखील आपल्याला सवय झालेली आहे. परंतू इतकं काव्य वाचलेलं असताना, इतकी चित्रं पाहिलेली असताना, देह अन् आत्मा यांचा विलोप एकच वाटावा असलं संगीत ऐकलेलं असताना हे जग इतक्या कठोरपणे अन् उद्धटपणे आपण कसं सोडू शकतो ?

स्विट्झर्लंडच्या सरोवरांच्या सौंदर्यावर आपली नजर खिळू नये म्हणून डोळे झाकून घेणारा सेंट बर्नार्ड अथवा रिव्हीलेशनच्या पुस्तकातल्या जवरदस्त भाषेतील आतष-वाजी यांच्यात व आपल्यात काय साम्य आहे ? जर शोधलं तर आपल्याला तेच सापडेल जे रवींद्रनाथांच्या कवितेत आहे; सभ्यतेने आणि सज्जनतेने दाटून आलेले शब्द :

'मला माझी रजा मिळालीय. मला निरोप द्या, माझ्या बंधूनों ! तुम्हा सर्वांना नम्र नमस्कार करून मी तुमचा निरोप घेतोय. माझ्या दाराच्या किल्ल्या मी परत देतोय अन् माझ्या घरावरचे सारे हक्क मी सोडून देतोय. फक्त अखेरचे मायेचे शब्द मी तुमच्याकडे मागतोय. आपण दीर्घकाळ एकमेकांचे शेजारी होतो, परंतू मी जितके देऊ शकलो त्यापेक्षा मला मिळालंच अधिक. आता दिवस उगवला आहे अन् माझा अंधारा कोपरा उजळून टाकणारा दिवा विझला आहे. मला बोलावणं आलय अन् माझ्या प्रवासासाठी मी तयार आहे.'

'A kimpis किंवा John of the cross' याच्याशी

दुरावा दाखवणारी आणि आपल्याच भाववृत्तीची असणारी ही ओळ पहा. 'अन् या जीवनावर माझं प्रेम आहे, म्हणूनच मला माहित आहे की मी मृत्यूवरदेखील प्रेम करीन.' अन् तरीही फक्त आपल्या वियोगभावनेच्या संदर्भातच हे पुस्तक प्रगल्भ होतं असं नाही.

आपल्याला ठाऊक नव्हतं की आपण ईश्वरावर प्रेम केलंय. आपल्याला फार तर एवढंच माहित होतं की त्याच्यावर आपली श्रद्धा जडून गेली. अन् तरीही आपल्या आयुष्याकडे आपण मागे वळून पाहू तेव्हा रातातून आपण शोधलेल्या पायवाटांमध्ये, डोंगरदऱ्यांमधल्या एकांतिक जागांनी आपल्याला दिलेल्या आनंदामध्ये ज्यांच्यावर आपण प्रेम केलं त्या स्त्रियांवर आपण व्यर्थ केलेल्या गूढ दाव्यांमध्ये आपल्याला ती भावना सापडते, जिनं हा लबाड गोडवा निर्माण केला आहे.

एखादा सुमार समुदाय होऊन माझ्या हृदयात
अनाहूतपणे प्रवेश करताना, माझ्या राजा,
तू ठसवलीस मुद्रा शाश्वताची
कितीतरी क्षणभंगूर प्रसंगांवर...

...हे काही बंदिस्त जागा अन् आपत्ती यांचं पावित्र्य नाही. हे आपल्याला एखाद्या चित्रकाराच्या भाववृत्तीच्या तीव्रतेत नेऊन सोडणाऱ्या उंचीवर नेतं. जिथं धूळ आणि सूर्यप्रकाश चितारला जातोय. आणि आमच्या जबर इतिहासात अत्यंत परक्या वाटलेल्या सेंट फ्रान्सिस अन् विल्यम यांच्या जातीचा आवाज आपल्याला इथं आढळतो.

०

टागोरांच्या काव्याच्या समृद्धतेविषयी, सुबोधतेविषयी विचार करताना मी विचारलं, 'तुमच्या देशात प्रचारकी अन् टीकात्मक लेखन विपुल आहे का ? विशेषतः आमच्या देशात तर आम्हाला इतकं काही करावं लागतं की आमच्या मनाची सृजनशीलता हळूहळू संपून जाते अन् तरीही त्याला आमचा काही इलाज नसतो. जर आमचं जीवन हे एक सतत चालू असलेलं युद्ध नसतं तर आम्हाला 'अभिरुचि' माहीतच झाली नसती, काय चांगलं आहे हे कधीच कळालं नसतं, आम्हाला श्रोते अन् वाचक मिळालेच नसते. आमच्या ताकदीचा चारपंचमांश भाग वाईट अभिरुची विरुद्ध झगडण्यात जातो— मग ती वाईट अभिरुची आमच्या किंवा इतरांच्या मनातली का असेना.' तो म्हणाला, 'आमच्या-कडेही आमचं प्रचारकी वाङ्मय आहे. संस्कृतातून मध्ययुगीन काळात घेतलेल्या दीर्घ पुराणकथांची कीर्तनं सतत चालू असतात आणि 'आपण आपलं कर्तव्य केलंच पाहिजे' असं प्रतिपादन करणारे उपरे उतारेच अनेकदा त्यात पेरले जातात.

०

२

आगगाडीतून, बसेसमधून फिरताना, हॉटेलात बसलेली असताना कित्येक दिवस या अनुवादांची प्रत मी जवळ बाळगलेली आहे, अन् ती वाचून मी किती हेलावून गेलो आहे हे कुणा परक्या माणसाला दिसेल या भीतीनं मला ती

सतरा

आपण जी दीर्घ पुस्तकं लिहितो त्यातल्या एकाही पानात लेखनाला आनंद बनवणारा गुण नसतो. कुठल्यातरी सर्व-साधारण रचनापद्धतीत आपला दांडगा विश्वास असतो. अन् आपण भांडतो, पैसा मिळवतो, राजकारणानं आपली डोकी भरवतो, तसंच आपण प्रदीर्घ पुस्तकही लिहितो. या सुमारास रविंद्रनाथ हे भारतीय संस्कृतीप्रमाणेच आत्म्यांचा शोध घेऊन त्याच्या उत्स्फूर्ततेला शरण जाण्यात तृप्त होतात. आजकालच्या चालींवरहुकूम अधिक जगणाऱ्या या जगात अधिक वजनदार वाटणाऱ्या माणसांच्या आयुष्यातील तफावत रविंद्रनाथ अनेकदा शोधताना दिसतात. अन् आपला मार्ग हा आपल्यासाठी सर्वात योग्य आहे या विश्वासानं लीन होऊन ते म्हणतात, 'घरी परतणारी माणसं माझ्याकडे पाहून स्मित करतात. अन मला अत्यंत लाजिरवाणे करून जातात. एखाद्या भिकारणीनं तोंडांवर पदर घेऊन वसावं तसा मी दूर बसतो. अन् मला काय पाहिजे असं जेव्हा ते मला विचारतात तेव्हा मी खाली पाहतो अन् उत्तर देत नाही.'

आपल्या आयुष्याला कधीकाळी कसा वेगळाच आकार होता हे कधीतरी आठवताना रविंद्रनाथ म्हणतात, चांगलं आणि वाईट या वादावर मी खूपदा विचार केला आहे. पंरंतु रित्या दिवसातला माझा सवंगडी माझं हृदय आनंदानं त्याच्याकडं वळवतोय. अन् मला समजत नाही की इतक्या निरर्थक क्षुद्रतेला इतकी अचानक ही हाक कशासाठी ?'

साहित्यात इतरत्र न सापडणारी एक निरागसता अन्

साधेपणा यामुळं पान आणि पाखरं मुलांना जितकी जवळची वाटावीत तितकीच रवींद्रनाथांनाही ती जवळची वाटतात. ऋतू आणि आम्ही या दोहांच्यामध्ये जेव्हा आमचे विचार उगवलेले नव्हते तेव्हा वाटावीत तशीच ऋतूंची स्थित्यंतरे ही प्रचंड घडामोडी वाटतात. कित्येकदा मी चकित होतो अन् हा अंश त्यांच्यात वंगाली साहित्यातून आला आहे की अध्यात्मातून हे कळत नाही. आणि त्यांच्या भावाच्या हातावर अनेकदा पाखरं उतरून बसतात हे आठवल्यावर तर हे अनुवंशीकच असावं असं वाटून मला फार मौज वाटते. ट्रिस्टन अथवा पेलॅनोर यांच्या नम्रतेच्या जातीचं एखादं गूढ शतकाशतकांमधून वाढत जावं ही अनुवंशीकता.

खरोखरीच टागोर जेव्हा मुलांविषयी बोलतात तेव्हा हा गुण त्यांच्या स्वतःचाच इतका अविभाज्य भाग वाटतो की मुलांविषयीचं त्यांचं बोलणं हे संतांविषयी नाहीच असं कुणीही खात्रीनं म्हणू शकणार नाही.

मुलं आपली घरं वाळूत बांधतात अन् रित्या शिंपल्यांशी खेळतात. सुकलेल्या पानांच्या विणलेल्या होड्या हसत खिदळत ते अथांग पाण्यावर सोडून देतात. मुलांचे खेळ जगांच्या किनाऱ्यावर चाललेले असतात. त्यांना पोहता येत नसतं. जाळी कशी टाकावी हे त्यांना माहित नसतं. मोती शोधणारी माणसं मोत्यांसाठी सूर मारतात, व्यापारी आपली गलबतं हाकारतात. परंतू मुलं गारगोट्या जमा करतात, पुन्हा त्या भिरकावून देतात. मुलं गुप्त खजिने शोधत हिंडत नाहीत.. जाळी कशी टाकावी हे त्यांना माहित नसतं. '

डब्ल्यू. बी. यीट्स

गीतांजली

तू मला अविनाशी केलं आहेस आणि यातच तुझं समाधान आहे. माझ्या आयुष्याचा हा नाजूक घट तू सारखा रिता करीत असतोस नि पुनरपि नवीन जीवनाने भरत असतोस.

ही बांबूची छोटी बासरी तू डोंगर-दन्यांतून वागवली आहेस आणि तीत भरवलंय तुझ्यातील चिरतरूण स्वरमाधुर्य.

तुझ्या हातांच्या अमर स्पर्शाने माझं हृदय पुलकित होतं नि माझ्या आनंदाचं अमर्याद वाहणं देतं जन्म एका अनिर्वचनीय उक्तीला.

तुझे अनंत उपहार येतात या माझ्या चिमुकल्या हातांवर फक्त. युगं येत राहतात, तू सारखा देतोच आहेस आणि तरीही माझं हृदय भरावयास अजून अवकाश आहे.

Thou hast made me endless, such is

जेव्हा तू मला गाण्याची आज्ञा करतोस, असं वाटतं की गर्वानी माझी छाती फुटून जाईल. जेव्हा मी तुझ्या चेहऱ्याकडे पाहतो तेव्हा माझ्या डोळ्यांतून अश्रू ओघळू लागतात.

ते सगळं, जे कठिण नि रुक्ष आहे ते पार वितळून जातं नि त्या सर्वांचं एका सुंदर लयीत रूपांतर होतं – आणि तुझ्या विषयीची माझी श्रद्धा आपले पंख एखाद्या आनंदी पक्ष्याप्रमाणे पसरवते, सातासमुद्रांना पार करून जाण्यासाठी.

मला माहीत आहे, माझ्या गाण्यानं तुला अत्यानंद होतो. आणि मला माहीत आहे हेही की फक्त गायकाच्या रूपातच मी तुझ्यासमोर येऊ शकतो,

माझ्या गीताच्या मृदु-मुलायम नि मखमली पंखांनी मी तुझे चरण स्पर्शतो, ज्यांना हस्तस्पर्श करण्यास मी अपात्र आहे.

गाण्याच्या नशेत मी स्वतःला विसरून जातो आणि त्या तुला मित्र म्हणतो, जो तू माझा स्वामी आहेस.

When thou commandest me.

तू कसा गातोस हे मला माहीत नाही, माझ्या स्वामी !
आनंदमिश्रित कौतुकात मी नुसताच ऐकत असतो.

तुझ्या सुरांचा प्रकाश सर्व जगाला उजळून टाकतो.
तुझ्या सुरांतील जीवनश्वास एका आकाशाकडून दुसऱ्या
आकाशाकडे सारखा झेपावत असतो. तुझ्या सुरांचा पवित्र
प्रवाह सर्व अडचणींवर मात करून पुढेच जात असतो.

माझ्या हृदयाला उत्कट इच्छा होते—तुझ्या सुरात सूर
मिसळायची, व्यर्थ झगडतं ते सूर निर्माण करण्यासाठी. मी
बोलतो, पण माझ्या बोलांचं रूपांतर गाण्यात होत नाही—
दिशाहीन रुदनात होतं.

ओह, माझ्या हृदयाला तू तुझ्या अमर सुरावटींच्या
वेढ्यांनी बंदी बनवलंयस, माझ्या स्वामी !

I know, know not, how thou singest,

माझ्या जीवनाच्या जीवना, माझं शरीर पवित्र ठेवण्याचा
मी सदोदित प्रयत्न करीन, कारण मला माहीताय की तुझा
स्पर्श माझ्या नसानसाला होतोय, नेहमी.

माझ्या जीवनाच्या अंतापर्यंत प्रयत्न करीन मी सर्व

असत्याना दूर ठेवण्याचे, कारण मला माहीताय तू ते निखा-
लस सत्य आहेस, ज्यानं माझ्या मनात कारणाची ज्योत
पेटली.

मी करीन सतत प्रयत्न सर्व व्यसनांना माझ्या हृदया-
पासून दूर ठेवण्याचा आणि माझं प्रेम फुलातच नाजुकपणे
जतन करण्याचा, कारण मला माहीताय की माझ्या
हृदयाच्या अंतर्हृदयात तुला स्थान आहे.

आणि मी नित्य प्रयत्न करीन तुला माझ्या आचरणात
आणण्याचा. कारण मला माहीताय की तो तुझा माझ्यावरील
अधिकार आहे, जो मला आचरण्याची शक्ती देतो.

Life of my life, I shall ever try.

५

मी तुझा लाडका आहे म्हणून अनावर लाडाने तुला माग-
तोय अनुज्ञा तुझ्याजवळ क्षण दोन क्षण वसण्याची. मी
सध्या जी कामं करतो आहे, ती मी नंतर करीन.

तुझ्या दृष्टिपाताच्या कक्षेपासून दूर गेल्यावर माझं हृदय
विश्रांत व विलंब विसरून जातं आणि माझं काम
परिश्रमाच्या किनारा नसलेल्या सागरात अनंत परिश्रम
वनून राहतं.

आपलं कुजवुजणं आणि आपले निःश्वास घेऊन आज

ग्रीष्म माझ्या खिडकीशी आला आहे. फुललेल्या फुलांच्या दरवारात खोडकर मधमाशा खेळताहेत.

तुझ्या नेत्रांना नेत्र भिडवून शांतपणे बसण्याची वेळ आहे ही. ही विश्रामाची प्रेमरसयुक्त वेळ आहे माझं जीवनकाव्य गाण्याची. जीवनकाव्य तुझ्या चरणी मी यापूर्वीच समर्पित केलं आहे.

I ask for a moments indulgence.

६

हे छोटंसं फूल खुडून स्वतःसाठी ठेवून घे. त्वरा कर, नाही तर ते सुकून जाऊन नष्ट होईल.

शक्य आहे, तुझ्या गळ्यास सुशोभित करणाऱ्या हारामध्ये त्याला स्थान मिळणार नाही, पण तुझ्या हाताच्या वेदनामय स्पर्शाने त्याचा सन्मान कर आणि ते खुडून घे. मी पुरता जागा होण्याआधीच दिवस संपून जाईल व तुला काही अर्पण करण्याची वेळ टळून जाईल याची मला भीती वाटते.

त्याचा रंग गहिरा नसेल, त्याचा गंध अगदी मंद असेल, तरीही या फुलाचा तुझ्यासाठी उपयोग कर आणि तोपर्यंतच त्याला खुडून घे.

Pluck this little flower and take it.

माझ्या गाण्याने तिच्यावरील कवचं काढून टाकली आहेत. तिच्या कपड्यांचा आणि सजावटीचा गर्व तिला नाही. हे दागिने, ही संपत्ती आपल्या एकीत बाध आणतील, तुझ्यात नि माझ्यात वितुष्ट निर्माण करतील, त्यांची किणकिण तुझ्या आवाजाला पार बुडवून टाकेल.

माझ्यातील कवीचा दिमाख तुझ्यासमोर शरमेने काळवंडून जातो. अरे, स्वामी कविवर्या, मी तुझ्या पायाशी नत होऊन बसलो आहे. माझं जीवन मला साधं नि सरळ करू दे एखाद्या वांबूच्या बासरीसारखं, तुझ्यासाठी तीत संगीत भरायला.

My song has put off her adornments.

राजवस्त्रांत गुरफटलेलं हे मूल आहे. त्याच्या गळ्याभोवती किमती हिरेमाणकांनी लडलेल्या माळा आहेत. पण तरीही खेळातील आनंद तो उपभोगू शकत नाही. त्याचा किमती पोशाख त्याच्या मार्गात पदोपदी अडथळे निर्माण करतो आहे.

अंगावरील किमती वस्त्रे चुरगळली जातील, त्यांच्यावर

धुळीचे डाग पडतील या भीतीने तो जगापासून स्वतःला वेगळे ठेवतो. साधं पाऊल उचलायला देखील त्याला भय वाटते.

तुझ्या या सुंदरतेच्या, नाजूकतेच्या बंधनांचा काही एक फायदा नाही आई, जर ते एखाद्याला या पृथ्वीवरील शक्तीदायी धुळीपासून वंचित करत असतील, जर ते या जगाच्या मोठ्या उत्सवात भाग घेण्याचा हक्क एखाद्यापासून हिरावून घेत असतील तर.

The child who is decked with prince's role.

९

अहा मूढा ! आपण स्वतः आपल्याच खांद्यावर बसू पहायचं ? अरे भिकाऱ्या ! आपल्याच दाराशीं भीक मागायला यायचं ?

तुझं सारं ओझं त्याच्या समर्थ हातात दे, जे हात सारं काही पेलायला तत्पर आहेत. परत परत मागे वळून पाहून खंत करू नकोस.

तुझ्या महाकाय आकांक्षा तुझ्या देहदीपाची ज्योत विझवून टाकतील. हे अपवित्र आहे. त्या मळल्या हातांनी भेटी स्वीकारू नकोस. पवित्र प्रेम जे देऊ करतं तेच फक्त तू स्वीकार.

O fool, to try to carry.

ही इथे तुझी पाय टेकवण्याचीं मखमली जागा आहे. आणि त्या तिथे तू तुझे पाय टेकवतोस, जिथे राहतात दरिद्री, विनम्र आणि आंचावलेले.

जेव्हा मी तुझ्यापुढे झुकतो, माझं वंदन त्या खोलीपर्यंत पोहोचू शकत नाही. कारण जिथे तू तुझे पाय टेकवले आहेत तिथे राहतात दरिद्री, विनम्र आणि आंचावलेले.

गर्व तेथपर्यंत कधीच पोहोचू शकत नाही, जिथे विनयाची शाल पांघरून तू राहतोस त्यांच्यामध्ये जे आहेत दरिद्री, विनम्र आणि आंचावलेले.

माझ्या हृदयाला त्या स्थानाची वाट सापडणे अशक्य आहे, जिथे त्या एकट्या, मनस्वी माणसांची सोबत तू करतोस, जे आहेत दरिद्री, विनम्र आणि आंचावलेले.

Here is thy footstape and there rest.

हे मंत्रोच्चार, गायन आणि चिपळ्यांचा आवाज बंद करा ! मंदिराच्या या एका अंधान्या कोपऱ्यात सर्व द्वारे बंद करून कोणाची पूजा करताहात ? डोळे उघडून पहा, तुम्हाला दिसेल, तुमचा देव तुम्हापुढे नाही !

तो तिथे आहे, जिथे रणरणत्या उन्हात शेतकरी जमीन नांगरतोय आणि जिथे घामाचे पाट वाहवून दगडफोड्या दगड फोडतो आहे. तो त्यांच्याबरोबर उन्हातही असतो आणि पावसातही. त्याची वस्त्रं सारी धुळीने माखली आहेत. तुमचा पवित्र झगा टाकून द्या आणि त्याला अनुसरून खाली या, या धुळीने भरलेल्या जमीनीवर.

मुक्तता ? ही मुक्तता कोठे सापडणार आहे ? निर्माणाची शृंखला आपल्या स्वामीने स्वतःहून अडकवून घेतली आहे, आपणा सर्वांशी तो जगाच्या अंतापर्यंत बद्ध आहे.

समाधीतून जागे व्हा ! फुलं नि धूप बाजूला सारा ! तुमचे कपडे डागाळले आणि फाटले तरी त्यात काय नुकसान आहे ? त्याला भेटा आणि त्याच्या बरोबरीने परिश्रम करा.

Leave this chanting.

१२

माझ्या प्रवासाला लागणारा वेळ खूप मोठा आहे आणि वाटही दूरचीच.

पहाटेच्या प्रथम किरणांच्या रथातून मी बाहेर आलो आणि पुढील मार्ग आक्रमू लागलो. या ओसाड प्रदेशांतून, ग्रहांवरून, ताऱ्यांवरून चालणारी माझी वाट मी विसरलो.

तुझ्याजवळ येण्याचा हा फार दूरचा मार्ग आहे आणि सुरांच्या साधेपणाची तालीमही गुंतागुंतीची आहे.

स्वतःचं घर शोधायला मार्गातील प्रत्येक घरावर थाप पथिकाला मारावी लागते, या सान्या बाह्य जगातून त्याला भटकावं लागतं सर्वात आतला तो गाभारा हुडकायला.

मिटण्यापूर्वी माझे डोळे क्षितिजापर्यंत विस्फारले जातात. इथे का आहेस तू ?

कुठे आहेस ? हा माझ्या हृदयातून उमटलेला आर्त प्रश्न कुठच्याकुठे विरून जातो. दुरून, कोठून तरी येणारे शब्द दिलासा देतात— मी आहे ! मी आहे !! मी आहे !!!

The time that my journey takes.

१३

जे गाणं गायला मी येथे आलो होतो ते अजून गायलं गेलंच नाही आहे.

आत्तापर्यंतचे सारे दिवस मी माझ्या वीणेला तार जोडण्यात नि तोडण्यातच घालवले आहेत.

गाणं गायची खरी वेळ अजून आलेली नाही, माझ्या गीताचे बोलही नीट जुळलेले नाहीत. फक्त गीत गायची एक तीव्र इच्छा माझ्या हृदयात आहे.

वसंत अजून आलेला नाही, फक्त निश्वास सोडत वारा

वाहतो आहे.

मी त्याचा चेहरा पाहिला नाही. मी त्याचा आवाजही ऐकलेला नाही. फक्त ऐकलीय त्याच्या कोमल पावलांची टिकटिक माझ्या घराबाहेरील रस्त्यावर.

जीवनाचा दिवस त्याच्यासाठी आसन आंथरण्यातच गेला आहे, दिवा लावलाच गेला नाही आहे आणि म्हणून मी त्याला घरात येण्याविषयी विचारू शकत नाही.

त्याच्या भेटीच्या आशेवरच मी जगतो आहे, पण ती भेट अजून साध्य झालेली नाही.

The song that I came to sing.

१४

माझ्या इच्छा खूप आहेत. त्यांच्या पूर्तीसाठी माझं होणारं रुदनही दयनीय आहे. पण प्रत्येक वेळेस स्पष्ट नकार देऊन तू मला वाचवलयस आणि ही तुझी खंबीर दया माझ्या आयुष्यात नेहमीच आवर्तित झाली आहे.

दिवसामागून दिवस जातात, तू मला तू दिलेल्या साध्या, कठीण, पण अवजड अशा भेटी पेलण्यास लायक बनवतोस— हे आकाश, हा प्रकाश, हे शरीर, हे जीवन, हे मन—स्वार्थाच्या विपदांपासून मला तू वाचवतोस.

बऱ्याच वेळा आळसावल्या मनानं मी पेंगत असतो.

अचानक खडबडून जागा होतो नि माझ्या ध्येयाच्या मागे धावतो, पण तू दुष्टपणानं त्यांना लपवून ठेवतोस.

असंच करत करत, तुझ्या भेटी पूर्णांशानं स्वीकृत करण्यालायक तू मला वनवतोस, सारख्या नाकारून माझ्या दुबळ्या, अनिश्चित अशा आशा.

my desires are many.

१५

मी आहे नं इथे तुला गाणं म्हणण्यासाठी ! तुझ्या या खोलीत मला कोपण्यात जागा आहे.

या तुझ्या आयुष्यात मला काहीच काम नाही आहे. माझं व्यर्थ आयुष्य फक्त छेडू शकतं लहरी; काहीच कारणाशिवाय.

जेव्हा घटिकायंत्र वेळ दाखवेल तुझ्या भक्तीची; त्या अंधान्या देवाल्यात मला आज्ञा कर माझ्या स्वामी, तुझ्या समोर नत होऊन तुला गाण्यासाठी.

जेव्हा प्रभातीच्या नितळ प्रकाशात सोनेरी वीणा झंकारू लागतील, माझा सन्मान कर, माझ्या उपस्थितीची आज्ञा करून.

I am here to sing thee songs.

या जगाच्या उत्सवात भाग घेण्यासाठी मला आमंत्रण मिळालयं. आणि अशा प्रकारे माझं जीवन कृतार्थ झालंय. माझ्या डोळ्यांनी ते पाहिलंय आणि माझ्या कानांनी ते श्रवण केलंय.

या उत्सवात वाद्य वाजवायचं काम होतं माझं, आणि मला शक्य होतं तितकं मी निभावलंय.

आणि म्हणूनच आता धाडस करून विचारतोय. आत येऊन तुला माझी मूक भावांजलीं अर्पण करण्याची वेळ आलीय का ?

I have had my Invitation to this.

प्रेमाखातर त्याच्यापाशी समर्पित होण्याच्या क्षणाचीच मी वाट पाहतेय. म्हणूनच इतका उशीर झाला आहे, माझ्या कुचकामेपणाची म्हणूनच आज लाज वाटतेय मला.

कायद्यानं मला जखडू पाहतात ते, पण दरवेळेस मी त्यांना टाळते कारण प्रेमाखातर सरतेशेवटी त्याच्यापाशी समर्पित होण्याच्या क्षणाचीच मी वाट पाहते आहे.

मला दोष देतात लोक. निर्लज्ज म्हणतात. त्यांच्या उक्तीच्या खरेपणाबद्दल मला शंका आहे.

वाजाराचा दिवस संपलाय. लोकांची सारी कामं संपलीत. मला बोलवायला आलेले लोक रागारागात निघून गेले आहेत. मीच फक्त थांबलेय प्रेमाखातर त्याच्यापाशी समर्पित होण्याच्या क्षणाची वाट पाहत.

I am only waiting for love.

१८

मेवावर मेघ जमा होतात नि अंधार पडतो. हाय प्रेमा, का मला एकट्यालाच तू द्वाराबाहेर तिष्ठत ठेवतोस ?

दुपारच्या घाईगर्दीच्या वेळेस मी इतरांबरोबर काम करीत असतो, पण या अशा अंधान्या नि उदास वेळी मला फक्त तुझीच इच्छा असते.

जर तू मला दर्शन न देता एकट्यालाच बाजूला सोडून दिलंस तर हे मोठे मोठे भिजलेले तास मी कसे घालवावे हे माझं मलाच कळेनासं झालं आहे.

आकाशाला व्यापून राहिलेल्या संधिप्रकाशाकडे मी एकटक पाहत वसतो आणि माझं हृदय सुकाणू नसल्या-प्रमाणे वाऱ्याबरोबर भरकटत राहतं.

Clouds heap upon clouds.

जर तू माझ्याशी बोलला नाहीस तर तुझ्या शांततेनं माझं हृदय मी भरून घेईन आणि तुझा दुरावा सहन करीन. मी निःशब्दपणे वाट पाहत राहीन. चांदणी रात्र मी जागून काढीन संयमानें. माझं मस्तक लववून.

प्रभात अवश्य येईल, सगळं तम नष्ट होईल आणि ऐकू येईल सोन्याच्या प्रवाहासारखा तुझा नभपटल छेदून येणारा आवाज.

आसमंतात गिरक्या घेणाऱ्या पक्ष्यांच्या थव्याबरोबर तुझे शब्दही गिरक्या घेतील. सर्व पक्ष्यांच्या घरट्यांमधून तुझे सूर ऐकू येतील आणि माझ्या मनात माजलेल्या वाईट कृत्यांच्या जंगलामध्ये तुझं स्वरसामर्थ्य दीप्तीमान फुलाचं रूप घेईल.

If I hou speekest not

कमलपुष्पं उमलली त्या दिवशी माझं मन कुठल्या तरी अंधारात चाचपडत होतं, माझ्या नकळतच. माझी परडी रितीच होती आणि तरीही ते फुल दुर्लक्षितच राहिलं.

फक्त इथून तिथून उदासिनता माझ्यावर साकळू लागली. अचानक मी उठून उभा राहिलो एखाद्या स्वप्नातून उठावा तसा, दक्षिणेकडून येणाऱ्या एका विचित्रशा सुवासानं.

त्या विचित्र सुगंधानं माझं हृदय एका अनामिक हुरहुरीनं भरून टाकलं. मला असं प्रतीत झालं की तो एक पूर्णत्वास जाणारा आतुर श्वास होता.

तोपर्यंत मला माहित नव्हतं की ते पूर्णत्व इतकं जवळ आहे म्हणून, की ते माझं आहे म्हणून. आज त्याच अपरिचित वाटणाऱ्या सुगंधानं माझ्या हृदयाचा ठाव घेतला आहे.

On the day when the lotus bloomed

२१

माझी नौका आता मला नदीत लोटलीच पाहिजे. हे किनाऱ्यावरील तास कंटाळवाणे वाटतात मला.

सृष्टीत नवचैतन्य भरून वसंतानं आता रजा घेतलीय. पांढऱ्या, निष्प्रभ फुलांचे ओझे घेऊन मी अस्वस्थतेतच वाट पाहतोय.

लहरीही आळसावल्यात, किनाऱ्यावरील झाडांची पिवळी पानं सळसळत खाली पडताहेत.

रिःया नजरेनंच मी सभोवार पाहतो. पलिकडच्या तीरा-
वरून येणाऱ्या थंड वाऱ्याच्या मंद झुळ्कीबरोबर लहरत
येणारे संगीताचे स्वर ऐकू येत नाहीत वेड्या मना ?

I must launch out my boat

२२

पावसाळ्या जुलाईमधील घनदाट सावल्यांमधून अज्ञात
पावलांनी तू चालतो आहेस, रात्री इतक्याच शांततेने, सर्व
दर्शकांना टाळून.

आज प्रभातीनं डोळे मिटून घेतले आहेत, पूर्वेकडून
वाहणाऱ्या आग्रही बोलण्याकडे दुर्लक्षून एक जाड आवरण
निद्राविन्मुख निळ्या आकाशानं ओढून घेतलयं.

वनांनी आपलं गाणं थांबवलंय, सर्व घरांची दारं बंद
आहेत, या निर्जन रस्त्यावरील तू एकटाच पथिक आहेस.
अरे माझ्या एकुलत्या मित्रा, प्रियदर्शना, माझ्या घराची
दारं उघडी आहेत. एखाद्या स्वप्नासारखा लगेचच विरून
जाऊ नकोस.

In the deep shadow of rainy July.

तुझ्या प्रेमाच्या प्रवासावर अशा या वादळी रात्री तू निघालायस का माझ्या मित्रा ? निराशेनं आकाश निश्वास टाकतंय.

सारी रात्र मी तळमळत काढली. वेळोवेळी उठून अंधारात दृष्टीक्षेप मी टाकत होते, माझ्या मित्रा !

मला माझ्यासमोर काहीच दिसत नाही. तुझा रस्ता कोणता, काही कळत नाही आहे.

काळचाकुट्ट नदीच्या कोणत्या धूसर तीरावरून, रौद्रावतार धारण केलेल्या जंगलाच्या कोणत्या टोकावरून, घनतमाच्या कोणत्या प्रचंड गर्तेतून तू वाट काढतोयस माझ्यापाशी येण्यासाठी माझ्या मित्रा ?

Art thou abroad on this stormy night.

जर का दिवस संपला असेल, जर पक्षी आता गाणार नसतील, जर दिवसभर खेळून पवन दमला असेल, तर माझ्या थकल्या मनावरही अंधःकाराचं पटल टाक. तसंच, तू निद्रेच्या आवरणात पृथ्वीला लपेटलयस आणि त्याचप्रमाणे, जसं तू हळुवारपणे संध्यासमयी मलूल झालेल्या

कमळाच्या पाकळ्या मिटल्यास.

ज्याचा तरतुदीचा कोथळा रिकामा झाला आहे—प्रवास संपण्याच्या अगोदर, ज्याचं वस्त्र फाटलंय अन् धुळीनं माखलंय, ज्याची शक्ती क्षीण झालीय, त्या राहिकडून लज्जा अन् दारिद्र्य काढून घे आणि तुझ्या दयेच्या आवरणाखाली सुखाने वास करीत असलेल्या फुलाचं नवजीवन त्याला दे.

If the day is done

२५

अशा या कंटाळवाण्या रात्रीच्या वेळी, माझा सर्व भार तुझ्यावर सोपवून मला विनासायास निद्राधीन होऊ दे.

न होऊ दे तुझ्या भक्तीची जबरदस्ती माझ्या मनाच्या स्वच्छंदी पक्ष्यावर.

रात्रीची झापड आमच्या शिवल्या डोळ्यांवर ओढणारा तो तूच आहेस, ज्यामुळे आमची दृष्टी स्वच्छ होईल संक्रमणाचा प्रकाश आत घेण्यासाठी.

In this night of weariness.

तो माझ्याजवळ येऊन बसला. पण तरीही मला जाग आली नाही. काय शापित निद्रा पण ती ? किती दुर्देवी मी ?

रात्र निस्तब्ध होती तेव्हा आला तो. त्याच्या हाती त्याचं वाद्य होतं आणि त्या वाद्यातून उठणाऱ्या धुंद स्वर-लहरींनी माझी स्वप्नं जागृत केली.

माझ्या त्या मधुर रात्री हरवून गेल्यात. त्या त्याच्या स्नेहाळ दृष्टीपासून मी वंचित झालेय ? पण का ? का ?

He came and sat by my side

कुठंय, कुठंय प्रकाश ? आशेची ज्योत त्या प्रकाशात मला पेटवायचीय.

एक दीप आहे, पण कधी प्रेमज्योत त्यावर चेतलीच नाही. असंच आहे माझं नशीब माझ्या हृदया ! अशा जिण्यापेक्षा मृत्यू अधिक सुसह्य आहे.

दुःख माझ्या दारावर टिचक्या मारतंय. म्हणतंय की स्वामी झोपलेला नाही आणि तो प्रेमिकांच्या आवडत्या ठिकाणी तुला बोलावतोय.

आकाश ढगांनी आच्छादून गेलंय, पाऊस संततधार पडतोय, हृदयात कसली हालचाल होतेय, कळत नाहीये, त्याचा अर्थही समजत नाहीये.

क्षणभरच वीज चमकली. माझं हृदय नकळतच आक्रमू लागला त्या सांकेतिक स्थळाचा मार्ग. तिथं ध्वांतेचं संगीत मला बोलावतच होतं.

कुठंय, कुठंय प्रकाश ? आशेच्या ज्योती त्या प्रकाशात मला चेतवायच्या आहेत. वीज कडकडते आहे, भयानक आवाज करीत वारा वाहतोय. काळ्या कठोर पाषाणासारखीच ही रात्र आहे. या अंधाऱ्या तासांना असं निसटून जाऊ देऊ नकोस. प्रेमाची ज्योत तुझ्या जीवनात चेतव.

Light, oh ! where is the light ?

२८

प्रगतीचा मार्ग शृंखलांनी बद्ध आहे. या शृंखला तोडायला गेलो तर माझ्या हृदयात कळा येतात.

स्वातंत्र्यच हवंय मला फक्त, पण त्याची आशा करणंही मला लाजिरवाणं वाटतं.

तुझ्याकडे अगणित संपत्ती आहे, पक्के ठाऊक आहे मला. तू माझा प्रिय मित्र आहेस. माझ्या या घरातील घाण फेकून देण्यास अजूनही माझं मन कचरतं.

माझं कवच धुळीचं अन् मृत्यूचं आहे. मी त्याचा दुःस्वास करते पण तरीही लडिवाळपणे त्याला धरूनच फिरते.

अनेकांचं देणं लागतो मी. अनेकदा पराभूत झालोय, माझी शरम छुपीच पण अवजड आहे. तरीही जेव्हा मी तुझ्यासाठी सद्बुद्धी मोक्ष मागतो, तेव्हा तू ती देशील म्हणून मला भीती वाटते.

Obstinate are frammels.

२९

एक गोष्ट की जिच्याबरोबर माझं नाव जोडलं जातंय ते आहे या अंधारकोठडीतील रुदन. अभेद्य भितींचे कडे निर्माण करण्यातच माझा सारा वेळ मी घालवत असते. ही भित आकाशाला भिडू पाहते आणि दिवसामागून दिवस जसे निवून जातात, तसे तसे मी माझ्या सत्य स्वची सावली हरवून बसतेय.

या अजस्त्र भितीचा खूप अभिमान ठेवते मी. तिला मऊ मातीचा मुलामा चढवते की जेणेकरून त्याच्या नावाचं एकही भोक राहू नये. आणि या साऱ्यासाठीच माझ्या सत्य स्वची सावली हरवून बसते मी.

He whom I enclose with my name.

मी रस्त्यावर आलो आणि संकेतस्थळी जायला निघालो. पण अशा या शांत रात्रीच्या वेळी हे कोण माझ्या मागे मागे येतंय ?

त्याची उपस्थिती दूर करण्यासाठी मी बाजूला सरकतो पण मी त्याच्यापासून दूर जाऊ शकत नाही.

उद्धटपणे तो चालताना माती उडवतो आणि मी जे बोलेन ते तो आपल्या मोठ्या आवाजात पुनः उच्चारतो.

तो माझाच एक भाग आहे माझ्या स्वामी, पण त्याला घेऊन तुझ्या दारी यायला मला शरम वाटते.

I came out alone on my way to my tyrst.

‘बंदी, सांग मला, कोणी तुला या शृंखलांनी जखडून ठेवलंय ?’

‘स्वामीन् माझ्या, मला वाटायचं, धन अन् शक्तीच्या वलावर मी सगळ्यांना मागे टाकू शकेन. राजाला देणे असलेल्या वस्तू मी माझ्या खजिन्यात लपवू पाहिल्या. निद्रा माझ्या डोळ्यांवर झापडं बांधू लागली तेव्हा मी त्या

मंचकावर झोपलो जो माझ्या स्वामीचा होता. सकाळी उठून पाहतो तो माझ्याच खजिन्यात मी बंदी म्हणून होतो.'

'बंदी, मला सांग, ही अभेद्य शृंखला बनवली तरी कोणी?'

'मीच अभाग्यानी. मीच अतिशय काळजीपूर्वक ही शृंखला बनवली. मला वाटायचं की या शृंखलेच्या जोरावर, साऱ्या जगाला बंदी बनवून, ते सार्वभौम सिंहासन मी बळकावू शकेन. तिच्या निर्मितीसाठी मी रात्रंदिवस झटलो. जेव्हा माझं काम संपलं तेव्हा मी पाहिलं की त्या अभेद्य शृंखलेनं मलाच जखडून ठेवलंय.

Prisoner, tell me, who was it.

३२

हर प्रयत्नांनी मला पकडून ठेवायचा प्रयत्न करतात ते - जे माझ्यावर प्रेम करतात. तुझ्या प्रेमाची तऱ्हा निराळीच आहे. त्या सर्वांच्या प्रेमापेक्षा तुझं प्रेम श्रेष्ठ आहे. आणि तू मला मुक्त ठेवतोस.

मी त्यांना विसरू कशी, ते मला मुक्त ठेवतच नाहीत, एकटी कधी राहू देतच नाहीत. पण दिवसामागून दिवस जातात आणि तरीही तू दृष्टीस पडत नाहीस.

जरी मी प्रार्थना करताना तुला बोलावलं नाही, जरी

माझ्या हृदयात मी ठेवलं नाही तरीही तुझं प्रेम माझ्या प्रेमाची मूकपणे प्रतीक्षा करीतच असतं.

By all means they try to hold me secure.

३३

दिवसाच्या वेळी ते माझ्या घरात आले आणि म्हणाले—
येथील सर्वात लहान खोली आपण घेऊ.

ते म्हणाले—देवाच्या भक्तीचा आम्ही तुला मदत करू
आणि जेवढा प्रसाद आमच्या वाटचाला असेल तेवढाच
घेऊ. आणि त्यानंतर ते खोलीच्या एका कोपऱ्यात बसले,
अबोल आणि शांतपणे,

पण रात्रीच्या अंधार्या वेळी मला असं दिसून येतंय
की ते बलवान बंडखोर माझ्या देवाच्या पवित्र मंदिराचा
गाभा फोडून देवासाठी ठेवलेला नैवेद्य खातायत हावरटपणे.

When it was day.

३४

माझ्यातला तेवढाच भाग राहू दे की ज्यावर फक्त तुझंच
वर्चस्व असेल.

माझ्या तेवढ्याच आशा राहू दे की ज्यांच्यामुळं जाणवेल मला तुझं अस्तित्व माझ्या आजूबाजूला. म्हणजे माझं प्रेम मी तुला अर्पण करू शकेन.

तेवढंच माझं मन राहू दे की जेणे करून तुझ्यापासून मी काहीही लपवू शकणार नाही.

माझ्याविषयीच्या तुझ्या इच्छांच्या बेड्या माझ्या पायात असू दे की ज्यामुळे तुझं साध्य साधलं जाईल. तुझ्या प्रेमाचे वेढे माझ्याभोवती असू दे.

Let only that little.

३५

जिथे मन भीतीविरहित आहे आणि जिथे मस्तक ताठ ठेवून चालता येतं,

जिथे विनाशुल्क ज्ञान मिळतं,

जेथील जगाचे संकुचित विचारांनी विभाजन केले गेलेले नाही,

जिथे शब्द सत्याच्या गांभिर्यातून जन्म घेतात,

जिथे अविरत परिश्रम आपले हात पूर्णत्वाकडे पसरतात

जिथे कारणाचा स्वच्छ झरा वाईट कृत्यांच्या वाळवंटाकडे किंचितही झुकला नाही,

जिथे विचार आणि कृतींच्या सदा विस्तारलेल्या जगाकडे मनाला तू नेतो आहेस,

त्या स्वातंत्र्याच्या स्वर्गात, माझ्या पित्या, माझ्या जन्म-भूमीस अवतरू दे. (Into that heaven of freedom, my father, let my country awake).

Where the mind is without fear.

३६

ही माझी तुझ्या चरणी प्रार्थना आहे. माझ्या स्वामी, माझ्या मनातील गरीबीच्या मुळावरच घाव घाल.

आयुष्यातील सुखं नि दुःख, दोन्हीही हळुवारपणे उलगडून पाहण्याचं सामर्थ्य मला दे.

माझ्या तुझ्यावरील प्रेमाला इतकं सामर्थ्य दे की जेणेकरून ते या जगाला काहीतरी देऊ शकेल.

अनाथांना सनाथ करण्याचं सामर्थ्य माझ्या स्वामी, मला दे. गरीबांना अनाथ करून धनवानांच्या पायी लोळण घेण्याइतका विपर्यास माझ्या आयुष्यात साधू नकोस.

दैनंदिन दिनक्रमातील कटकटींना सोडून त्या गगनालाही भेटून उंच चढत जाण्याचं सामर्थ्य स्वामी, माझ्या मनाला दे.

आणि माझं सामर्थ्य तुझ्या चरणी सप्रेम अर्पण करू शकणारं सामर्थ्य हे स्वामी, मला दे.

This is my prayer to the, my Lord.

माझ्या शक्तीच्या एका विशिष्ट मर्यादेपर्यंत आल्यावर मला असं वाटलं की आता प्रवास संपलाय—की माझ्या समोरचा रस्ता आता बंद झालाय — की तरतुदी संपत आल्या आहेत आणि असं की वेळ आलीय आता शांततेत विश्रांती घ्यायची.

पण आता मला जाणवतंय की तुझ्या इच्छेला माझ्यामध्ये अंतच नाही आहे. जेव्हा जुनेपुराणे शब्द जिव्हेला सोडून जातात, नवीन सूर हृदय फोडून बाहेर येतात, आणि जिथे जुने रस्ते हरवतात तिथे एक नवीनच देश निर्माण केला गेला असतो त्याच्या अनेक आश्चर्यांसहित.

I thought that my voyage had come to.

की मला तू हवा आहेस, फक्त तूच. माझं हृदय याचीच पुनरावृत्ती करीत राहू देत अविरत, अविश्रांत. माझ्या सर्व इच्छा आणि आकांक्षा ज्या मला तुझ्यापासून परावृत्त करू पाहतात त्या खोट्या आहेत, रित्या आहेत मुळापासूनच.

जशी रात्र संधिप्रकाशात आपलं मुख लपवित असते आणि तरीही याचना करीत असते लख्ख प्रकाशाची, त्याच-प्रमाणे माझ्या अंतःकरणात याच शब्दांची वर्तुळं गिरक्या घेत असतात. मला तू हवा आहेस. फक्त तूच.

जेव्हा तो शांततेवर प्रहार करतो तेव्हा उन्मत वाद-
ळालाही असं वाटत असतं की भापला शेवट शांततेतच
व्हावा आणि बस्स. त्याचप्रमाणे माझा बंडखोरपणा माझ्या
तुझ्यावरील प्रेमावर घाव घालतो आणि तरीही शब्द घुमत
असतात. मला तू हवा आहेस, फक्त तूच !

That I want thee, only thee.

३९

जेव्हा हृदय कठीण व खडबडीत बनतं तेव्हा माझ्याजवळ
ये दयेचा वर्षाव घेऊन.

जेव्हा जीवनातील शोभा, लावण्य नष्ट होईल तेव्हा
माझ्याजवळ ये हास्याचा धवधवा घेऊन.

जेव्हा प्रचंड कामाचा बोजा मला चहूबाजूंनी वेढून टाकेल
तेव्हा माझ्याजवळ ये माझ्या स्वामी, शांती आणि विश्राम
घेऊन

जेव्हा माझं भिकारी हृदय बसलं असेल एका कोपऱ्यात
विमनस्कपणे, सर्व दारं तोडून ये, ये माझ्या राजा, एखाद्या
सम्राटाच्या दिमाखात.

जेव्हा इच्छा आणि आकांक्षा हृदयावर मोहाची झापडं
बांधतात, हे पवित्रा, हे प्रकाशदात्या, ये घेऊन तुझा प्रकाश
अन् कडकडाट.

When the heart is hard and parched up.

माझ्या मनाच्या वैराण वाळवंटात बऱ्याच दिवसांपासून पावसाने तोंडही दाखवले नाही आहे माझ्या देवा. क्षितीजापर्यंत नुसतं वाळवंटच पसरलं आहे, एकही अन्न नाही आहे, पाऊसही अनिश्चितताच दर्शवतोय.

मृत्यूच्या भयाण काळोखाबरोबर तुझं रौद्र वादळ पाठव. तुझी इच्छाच असेल तर वादळाबरोबर पाठव गडगडाट अन् चपला वीज.

पण परत बोलावून घे माझ्या स्वामी, वोलवून घे ही मला व्यापून राहिलेली शांत उष्णता. ही दुष्ट आग मला जाळतेय.

एखाद्या सौंदर्यसंपन्न मेघाला असं खाली वाकून पाहू दे, जशी आई पाहते पाणावलेल्या डोळ्यांनी त्या दिवशी, जेव्हा बावा रागावतात.

The rain has held back for days.

सावल्यांमध्ये स्वतःला लपवून त्या सर्वांच्या मागे तू कोठे उभा आहेस माझ्या प्रियकरा ? तू नाहीचस असं गृहित धरून तुला ढकलून पुढे जातात. तुझ्यासाठी आणलेला उपहार समोर ठेवून मी हे कंटाळवाणे तास काढते आहे. रस्त्यावरून जाणारे पथिक मी तुझ्यासाठी आणलेली फुलं एकएक करून घेऊन जाताहेत आणि माझी परडी जवळपास

रिकामी झालेली आहे.

सकाळचे तास केव्हाच संपलेत आणि दुपारही संपत आलीय. या सायंप्रकाशात माझ्या डोळ्यांवर झोपेची सावली पडू लागलीय. घरी परतणारी माणसं माझ्याकडे बघून क्षणभर हसतात नि मला शरमेनं भरून टाकतात. डोईवरून पदर घेऊन मी एखाद्या भिकारिणीसारखी बसून आहे आणि जेव्हा ते विचारतात मला काय हवंय म्हणून तेव्हा मी डोळे झुकवते आणि उत्तरत नाही.

त्यांना कसं सांगू मी की तुझ्यासाठी थांबलेय मी आणि तू येण्याचं वचन दिलंयस. म्हणून शरमून जाऊन त्यांना कसं सांगू मी की आंदण देण्यासाठी माझी गरीबी मी ठेवलीय म्हणून ? माझ्या या अभिमानाला मी माझ्या अंतर्हृदयात कवटाळून ठेवलंय.

गवतावर बसून आकाशाकडे न्याहाळत मी दिवास्वप्ने पाहते तुझ्या येण्याच्या सौंदर्याची. सगळीकडे प्रकाश पसरलाय, तुझ्या रथांवर सोन्याच्या पताका लहरताहेत. रस्त्याच्या कडेला उभे राहून लोक पाहताहेत. तू आलास. धुळीतून वर उचललंस आणि आपल्या बाजूला बसवलंस फाटक्या कपड्यांच्या एका भिकारड्या पोरीला - जी थर-थरतेय लज्जेनं आणि अभिमानानं-जणू काही उन्हाळ्यातील रुक्ष वाऱ्याने थरथरणारी एखादी नाजुक वेलच.

पळांमागून पळ जाताहेत आणि तरीही तुझ्या रथाचा आवाज नाही. इतर वऱ्याच जल्लोषयुक्त मिरवणुका गेल्यात रस्त्यावरून. सर्वांच्या शेवटी मागे उरणारा तो तूच आणि

मी, जी वाट पाहून थकून जाऊन भग्न हृदय कवळीत
अश्रूंना वाट करून देते आहे.

Where dost thou stand behind them all.

४२

एका दिवशी पहाटेच मला सांगितलं गेलं की फक्त तुला
अन् मला एकाच बोटीतून प्रवास करायचाय ! जगातल्या
कोणालाही आपल्या या यात्रेचा पत्ता लागणार नव्हता. ती
यात्रा, जी कोण्याही देशाला जाणारी नव्हती अन् कुठेही
तिचा अंत होणार नव्हता.

त्या किनारा नसलेल्या सागरात, तुझ्या शांत हास्याच्या
मंद प्रकाशात माझी गाणी आकार घ्यायची सुरावटींचा.
सुरावटी, ज्या की मुक्त आहेत लाटांसारख्या, ज्या जगाच्या
साऱ्या बंधनांपासून विमुक्त आहेत.

ती वेळ अजून आली नाही का ? काही कामं अजूनही
रेंगाळताहेत का ? ती पहा, संध्येनं आपली छाया साऱ्या
जगावर पांघरलीय आणि अशा या धूसर प्रकाशात सागर-
पक्षी आपल्या घरट्यांकडे झेपावताहेत.

कधी ही बंधनं गळून पडतील अन् कधी ही वोट सूर्याच्या
शेवटच्या संधिप्रकाशासमान अंधारात नष्ट होईल—कुणी
जाणलय ?

Early in the day it was whispered.

४३

त्या दिवशी, जेव्हा तुझ्या स्वागतासाठी मी स्वतःस तयार ठेवलं नाही, मला नकळतच तू माझ्या हृदयात शिरलास माझ्या राजा, आणि कोरून ठेवलास तुझ्या अस्तित्वाचा ठसा माझ्या जीवनातील अस्थिर क्षणांवर.

आणि आज जेव्हा मी गतस्मृती उजळते आहे तेव्हा तुझी खूण मला जाणवते आहे. सुखाच्या आणि दुःखाच्या धुळीत तुझं अस्तित्व हरवलंय.

माझ्या वालिश खेळांमुळे तू रागावला नाहीस. माझ्या खेळघरात मी ऐकलेला पदरव तोच आहे जो आता तान्या-तान्यांमधून प्रतिध्वनित होतो आहे.

The day was, when I did not keep.

४४

प्रकाश आणि छायेचा पाठशिवणीचा खेळ पाहताना आणि पावसाळ्याच्या आगमनाच्या वेळी होणारी उन्हाळ्याची धावपळ पाहताना मला नेहमीच अत्यानंद होतो.

अनामिक आकाशांकडून संदेश घेऊन येणारे दूत माझ्याशी क्षण दोन क्षण गुप्तगूं करतात नि घाईने पुढील वाट आक्रमितात. माझं हृदय आतून हर्षनिं वेडं झालेलं असतं आणि

जवळून वाहणाऱ्या वाऱ्याचे श्वास सुगंधी होऊ लागलेत.

सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत मी या इथेच माझ्या दारा-समोर बसते. मला माहीत आहे की अचानकपणे तो आनंदाचा क्षण येणार आहे जेव्हा मी तुला बघेन.

मध्यंतरी मी स्मितवदनाने गात असते. मध्यंतरी वारा 'येण्याच्या' वचनाने गंधयुक्त होत असतो.

This is my delight to wait and watch.

४५

तुम्ही त्याच्या हळुवार पावलांचा आवाज नाही ऐकलात ?

तो येतोय, येतोय, अथकपणे येतोय.

प्रत्येक क्षणाला, प्रत्येक प्रहराला, प्रत्येक दिवशी आणि प्रत्येक रात्री तो येतोय, येतोय, अथकपणे येतोय.

विविध गाणी मी विविध मनोवस्थांमध्ये गायली आहेत. पण त्या गाण्यांच्या सुरावटींनीही प्रत्येक वेळी निक्षून सांगितलंय हेच, तो येतोय, येतोय, अथकपणे येतोय.

त्या एप्रिलमधील सुगंधित दिवसांत, जंगलातील त्या पाऊलवाटेवरून तो येतोय, येतोय, अथकपणे येतोय.

जेव्हा दुःखामागून दुःखं येत असतात, ते त्याचं पाऊल असतं जें माझ्या हृदयावर नियंत्रण ठेवतं आणि तो सोनेरी

स्पर्शही त्याच्याच पावलांचा असतो जो माझ्या आनंदाच्या क्षणांना उजाळा देतो.

Have you not heard his silent steps ?

४६

मला भेटण्यासाठी केव्हापासून अन् किती दूरवरून तू येतो आहेस हे मला माहित नाही. तुझे सूर्य आणि तारे तुला माझ्यापासून लपवून ठेवण्यास असमर्थ आहेत.

कित्येकदा पहाटेस आणि सांजेस तुझ्या पावलांचा आवाज मी ऐकलाय आणि तुझा गुप्त संदेशही कित्येकदा तुझ्या दूताने ऐकलाय.

माझं अस्थिर जीवन स्थिर करण्यासाठी तू येतो आहेस हे सांगणारी अतीव आनंदाची एक लहर हृदयातून जाते आहे.

असं वाटतंय की माझं सर्व काम आता बाजूला गुंडाळून ठेवून द्यावं कारण तुझ्या प्रिय उपस्थितीचा कोमल गंध मला जाणवतोय.

I know not from what distant time thou art ever.

त्यांच्या प्रतीक्षेत सारी रात्र जागून काढली आहे मी निरर्थक पणे. पहाटे पहाटेस येऊन, मला निद्रिस्त पाहून तो निघून जावा असं होऊ नये. माझ्या मित्रांनो, त्याची वाट मोकळी ठेवा, त्याला अडवू नका.

त्याच्या पावलांच्या आवाजाने जर मला जाग आली नाही तर मला जागवू नका, कृपा करून. प्रथम किरणांच्या उत्सवात गाणाऱ्या पक्षांच्या कर्णकटू आवाजाने मला जागायचं नाही आहे. अचानकपणे माझा स्वामी माझ्या द्वारी आला तरी मला निश्चितपणे झोपू दे.

माझी मूल्यवान निद्रा नाहीशी होण्यासाठी फक्त त्याचा स्पर्श मागते आहे. माझे मिटलेले डोळे उघडणार आहेत फक्त त्याच्या प्रसन्न स्मिताच्या प्रकाशाने जेव्हा तो माझ्या समोर उभा राहील एखाद्या स्वप्नासारखा, नैराश्याच्या तमामधून जन्म घेणाऱ्या एखाद्या प्रकाशझोतासारखा.

त्याला माझ्यासमोर दृश्य होऊ दे प्रकाश किरणांच्या अग्रस्थानी. आनंदाची, प्रसन्नतेची पहिली लहर माझ्या जागृत मनाला स्पशू दे त्याच्या दृष्टीक्षेपातून आणि माझं माझ्यापाशी परतणं वनू दे तत्परतेनं त्याच्याजवळ जाणं.

The night is nearly spent in waiting.

सकाळचा शांत सागर पक्ष्यांच्या कूजनात वलयित झाला. त्यावेळी रस्त्याच्या वाजूची फुलं आनंदी होती, शुभ्र आकाशामधून सोनं सांडत होतं. पण त्याच्याकडे लक्ष न देता घाईघाईनं आम्ही निघून गेलो.

कोणतीही आनंदाची गाणी आम्ही गायली नाही, खेळलोही नाही, वस्तीच्या आनंदोत्सवात भाग घेण्यासाठीही गेलो नाही. आम्ही एक शब्दही उच्चारला नाही, साधं हसलो देखील नाही. जसा जसा वेळ गेला, भराभर पावलं उचलतंच गेलो.

आकाशाच्या मध्यापर्यंत सूर्य चढला, पक्षी सावलीत विसावले. पिकलेलो पानं उष्ण वाऱ्याच्या झोतांबरोबर हालत होती. धनगराची पोरं सावलीत पेंगत होती. मी पाण्याशेजारीं पहुडले आणि माझी थकलेली गात्रं शिथिल केली.

कुत्सितपणे माझे सहप्रवासी मला हसले, मान वेळावून वेळावून ते निघून गेले. त्यांनी विश्रांती म्हणून घेतली नाही. दूरवर निळ्या परिसरात ते अदृश्य झाले. हिरवळीचे अनेक गान्धीचे, टेकड्या त्यांनी पार केल्या. अपरिचित देश त्यांनी उल्लंघले. विनोद अन् कर्तव्यांनी मला चिमटे काढले. पण माझ्याकडून त्यांना काहीच प्रतिसाद मिळाला नाही. अस्पष्ट आनंदाच्या मंद प्रकाशात मी स्वतःस हरवून वसले होते.

सूर्यानिं विणलेल्या भरजरी हिरव्या गांलीच्यावरील

सोनेरी किरणांचं प्रतिबिंब माझ्याही हृदयावर पडलं. मी किती प्रवास केला होता, मी विसरले आणि प्रतिकार न करता मी माझं मलाच देऊन टाकलं सावली अन् गीतांच्या कवडशांना.

शेवटी जेव्हा स्वप्नातून जागं होऊन मी पाहिलं, तू माझ्या बाजूला उभा होतास, माझ्या निद्रेला तुझ्या प्रसन्न हास्यानं तू मंत्रमुग्ध केलं होतंस. उगाच घाबरले होते मी, मार्ग खूप कठीण अन् कंटाळवाणा आहे, तिथं पोहोचणं अवघड आहे असं ऐकून !

The morning sea of silence.

४९

तू तुझ्या सिंहासनावरून उतरून खाली आलास नि माझ्या झोपडीच्या दाराशी उभा राहिलास.

एकटाच, एका कोपऱ्यात वसून गात होतो मी आणि तो गुंजारव तुझ्या कानापर्यंत येऊन पोहोचला नि माझ्या झोपडीच्या दारात येऊन उभा राहिलास.

संगीतात निपुण असलेले अनेक विद्वान तुझ्या दरबारात आहेत आणि गाणी म्हटली जातात तिथे अहोरात्र. पण माझ्या गाण्याच्या साध्या सुरावटींनी तुझ्या हृदयातील प्रेमाच्या दालनाच्या द्वारावर टकटक केली. एक साधीसुधी

लकेर या विश्वाच्या संगीतात लोपून गेली. आणि बक्षीस म्हणून एक फूल घेऊन तू तुझ्या सिंहासनावरून उतरून खाली आलास नि माझ्या झोपडीच्या दाराशी थंबकलास.

You came down from your throne

५०

खेड्यातील दारावर भीक मागण्यासाठी मी जात होते, तेव्हा तुझा सुवर्णरथ काही अंतरावर मला दिसला, एखाद्या सुखस्वप्नासारखा. आणि मी विस्मयाने विचार करू लागले की इतका दीप्तिमान असा हा राजांचा राजा आहे तरी कोण ?

माझ्या आशांनी आकाशात भरारी घेतली. मला वाटतं की. आता माझे वाईट दिवस संपलेत. मी वाट बघत थांबले. न मागत दिल्या जाणाऱ्या भिकेसाठी आणि संपत्तीसाठी, जी सांडली होती रस्त्याशेजारच्या धुळीमध्ये.

मी जिथे थांबले होते तिथे रथ गतीहीन झाला, तुझी नजर माझ्यावर पडली आणि सुहास्यवदने तू खाली उतरलास. मला असं प्रतीत झालं की माझं भाग्य आता फळ-फळलय आणि अचानक माझा उजवा हात पकडून तू म्हणालास, मला देण्यासाठी तुझ्याजवळ काय आहे ?

हा काय राजसी विनोद एका भिकार्यासमोर हात

सोनेरी किरणांचं प्रतिबिंब माझ्याही हृदयावर पडलं. मी किती प्रवास केला होता, मी विसरले अर्गण प्रतिकार न करता मी माझं मलाच देऊन टाकलं सावली अन् गीतांच्या कवडशांना.

शेवटी जेव्हा स्वप्नातून जागं होऊन मी पाहिलं, तू माझ्या बाजूला उभा होतास, माझ्या निद्रेंला तुझ्या प्रसन्न हास्यानं तू मंत्रमुग्ध केलं होतंस. उगाच घाबरले होते मी, मार्ग खूप कठीण अन् कंटाळवाणा आहे, तिथं पोहोचणं अवघड आहे असं ऐकून !

The morning sea of silence.

४९

तू तुझ्या सिंहासनावरून उतरून खाली आलास नि माझ्या झोपडीच्या दाराशी उभा राहिलास.

एकटाच, एका कोपऱ्यात वसून गात होतो मी आणि तो गुंजारव तुझ्या कानापर्यंत येऊन पोहोचला नि माझ्या झोपडीच्या दारात येऊन उभा राहिलास.

संगीतात निपुण असलेले अनेक विद्वान तुझ्या दरवारात आहेत आणि गाणी म्हटली जातात तिथे अहोरात्र. पण माझ्या गाण्याच्या साध्या सुरावटींनी तुझ्या हृदयातील प्रेमाच्या दालनाच्या द्वारावर टकटक केली. एक साधीसुधी

लकेर या विश्वाच्या संगीतात लोपून गेली. आणि बक्षीस म्हणून एक फूल घेऊन तू तुझ्या सिंहासनावरून उतरून खाली आलास नि माझ्या झोपडीच्या दाराशी थबकलास.

You came down from your throne

५०

खेड्यातील दारावर भीक मागण्यासाठी मी जात होते, तेव्हा तुझा सुवर्णरथ काही अंतरावर मला दिसला, एखाद्या सुखस्वप्नासारखा. आणि मी विस्मयाने विचार करू लागले की इतका दीप्तिमान असा हा राजांचा राजा आहे तरी कोण ?

माझ्या आशांनी आकाशात भरारी घेतली. मला वाटतं. की. आता माझे वार्डि दिवस संपलेत. मी वाट बघत थांबले. न मागता दिल्या जाणाऱ्या भिकेसाठी आणि संपत्तीसाठी, जी सांडली होती रस्त्याशेजारच्या धुळीमध्ये.

मी जिथे थांबले होते तिथे रथ गतीहीन झाला, तुझी नजर माझ्यावर पडली आणि सुहास्यवदने तू खाली उतरलास. मला असं प्रतीत झालं की माझं भाग्य आता फळ-फळलंय आणि अचानक माझा उजवा हात पकडून तू म्हणालास, मला देण्यासाठी तुझ्याजवळ काय आहे ?

हा काय राजसी विनोद एका भिकाऱ्यासमोर हात

पसरण्याचा ? मी गोंधळून गेले, आणि झोळीतला छोटा धान्याचा कण मी त्याला दिला.

काय पण महदाश्चर्य ! दिवसाच्या शेवटी मी माझी झोळी फरशीवर उपडी केली, मला सापडला सोन्याचा एकच दाणा धान्याचा त्या राशीमध्ये. हमसून हमसून मी रडले, याच एका विचारानं, की माझ्या जवळचं सारं काही तुला द्यायला हृदय हवं होतं मला हृदय ! ! !

I had gone begging

५१

रात्र अधिक गहिरी झाली. आमचं दिवसाचं काम संपुष्टात आलं होतं. आम्हाला वाटलं, त्या रात्रीचा शेवटचा अतिथि आलाय आणि ग्रामाची सर्व दारं बंद करून घेतली आहेत. फक्त काहीजण म्हणाली की राजा यायचाय. आम्ही हसलो आणि म्हणालो, 'छे ! शक्यच नाही.'

असं वाटलं की दरवाजावर थापा पडताहेत पण आम्ही दिवे मालवले आणि निद्रिस्त होण्यासाठी आडवे झालो. फक्त काही जण म्हणाले की तो राजदूत असेल. आम्ही हसलो आणि म्हणालो, 'छें ! तो वारा असेल.'

रात्रीच्या त्या नीरव शांततेत अचानक कसलासा आवाज झाला. झोपेतच आम्हाला असं वाटलं की दूर कुठेंतरी विजा

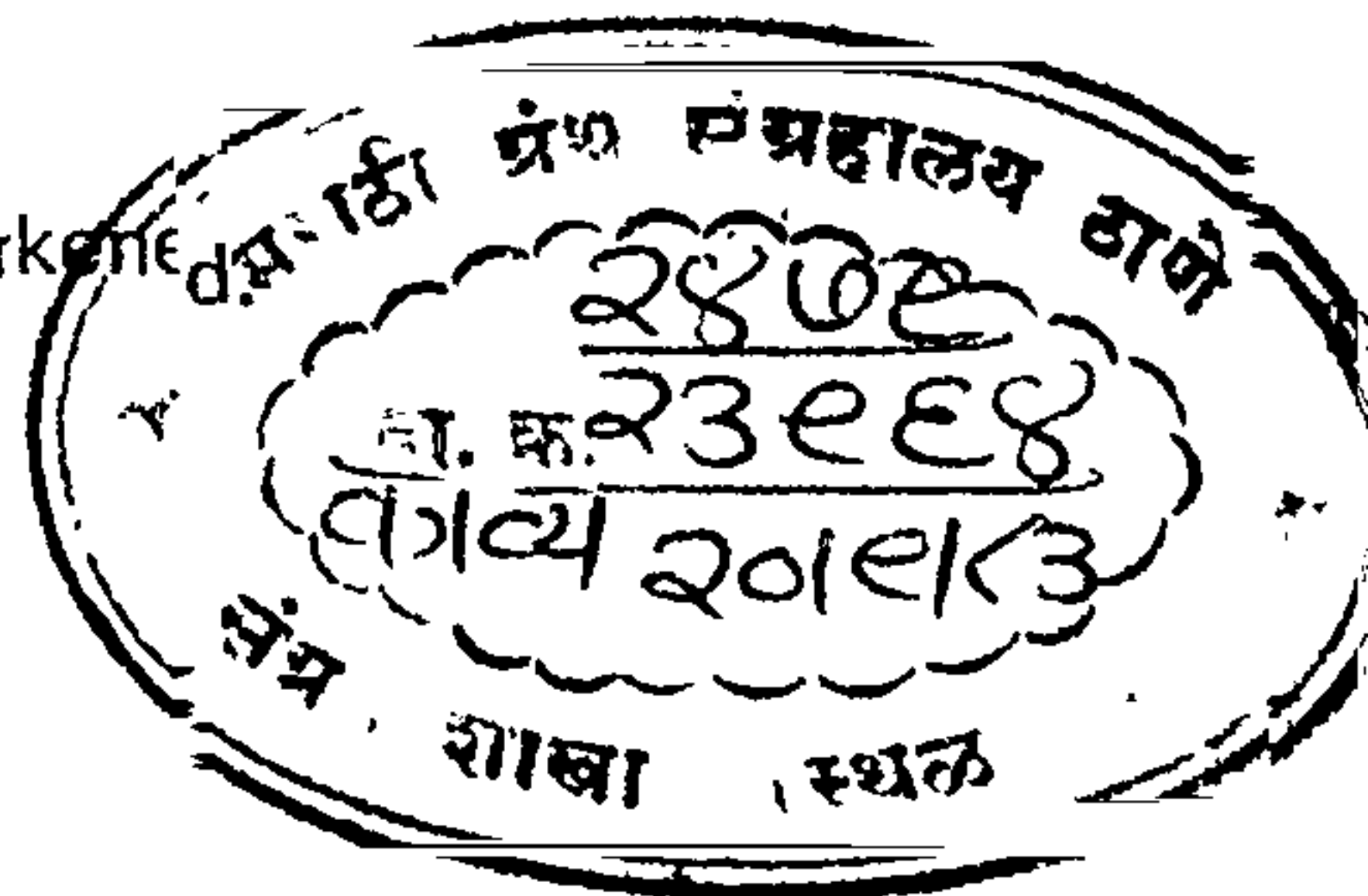
चमकत असतील. पृथ्वी हलू लागली होती. भिती थरथरू लागल्या होत्या. आणि हे सर्व आमच्या निद्रेत व्यत्यय आणत होते. फक्त काहीजणं म्हणाली तो रथचक्रांचा आवाज आहे. आम्ही जांभया देत देत पुटपुटलो, 'अंहं, ती मेघगर्जना असेल.'

रात्र अजून गहरी होती तेव्हा वाद्यं गर्जू लागली नि आवाज आला, 'जागे व्हा ! त्वरा करा !' आम्ही आमचे हात छातीवर दाबले आणि भितीनं थरथरू लागलो. काही म्हणाले, 'अरे, तो पहा राजाचा ध्वज !' आम्ही एकदम उभे राहिलो व म्हणालो, 'उशीर करण्यास वेळच नाही आहे.'

राजा आलाय- पण कुठाय प्रकाश, कुठाय पताका ? कुठाय त्याला बसविण्यासाठी सिंहासन ? धिक्कार, धिक्कार ! कुठाय दरवार, सजावट ? कोणीतरी म्हटलं, 'तुझं बोलणं व्यर्थ आहे. रिक्त हस्ते त्याचं स्वागत कर, तुझ्या रित्या खोलीत त्याला ने.'

सर्व दारं उघडा, शंखध्वनी होऊ द्यात ! रात्रीच्या अंधःकारात आलाय राजा आमच्या काळोख्या रित्या घराचा. नभांगणी मेघगर्जना होताहेत. विजांबरोबरच काळोखही थरथरतोय. तुझी फाटकी कांबळ आण आणि अंगणात आंथर. वादळाबरोबर आलाय एकाएकी आमचा राजा.

The night darkened

मी विचार केला होता, तुला मागण्याचा - पण धैर्य झालं नाही. फुलांची माळ तुझ्या गळ्यात होती. तसाच मी पहाटे-पर्यंत थांबलो. तू जायला निघालास-शोधण्यासाठी नवे धागे तुझ्या बिछान्यासाठी. आणि एखाद्या भिकान्यासारखा मी शोधत बसलो पहाट. फक्त एक किंवा दोन फुलांच्या पाकळ्यांसाठी.

अरे, हे काय मला गवसलय ? तुझ्या प्रेमाचं प्रतीक म्हणून काय आहे हे ? ते काही फूल नाही, पदार्थ नाही किंवा नाजूक कोरीव काम केलेला सुगंधित जलयुक्त घटही नाही. ती आहे तुझी शक्तीमान तलवार. निखान्यागत चम-चमणारी. मेघगर्जनेइतकी जड. प्रभातीचा तरुण प्रकाश गवाक्षातून येतो आणि तुझ्या बिछान्यावर पडतो. प्रभात-पक्षी चिवचिवतात आणि विचारतात, 'आर्य, काय आहे ते 'तुझ्याजवळ ?' अहं, ते काही फूल नाही, पदार्थ नाही किंवा नाजूक कोरीव काम केलेला सुगंधित जलयुक्त घटही नाही. ती आहे तुझी भीतीदायक तलवार.

आश्चर्यमुग्ध होऊन मी बसतो आणि विचार करतो, हीं अशी कशी भेट तुझी. ती लपविण्यासाठी मला एकही जागा सापडत नाही. ती परिधान करते वेळी मला लाज वाटते, भीरू आहे नं मी. आणि जेव्हा मी तिला माझ्या हृदयाशी धरतो तेव्हा ती मला खुपते. पण तरीही मी वागवीन माझ्या हृदयात-तू केलेल्या माझ्या मोठ्या सन्मानाचं ओझं

— ही तुझी भेट.

आजपासून या जगात माझ्यासाठी कोणती भीतीदायक वस्तूच उरणार नाही. आणि माझ्या लढ्यांमध्ये तूच आणि तूच विजयी होशील. तू मृत्यूला माझा सोबती म्हणून सोडलं आहेस, माझ्या जीवनाचा मुकुट मी त्याच्या माथ्यावर ठेवीन. तुझी तलवार माझ्याजवळ आहे नं ही बंधनांची शृंखला तोडायला, मग या जगात माझ्यासाठी कोणती भीतीदायक वस्तूच राहणार नाही.

आजपासून मी सोडून देतो सर्व नाजुक नखरे. माझ्या हृदयाच्या स्वामी, नाही उरणार आजपासून माझी वाट पाहणं आणि कोपण्यात बसून अश्रू ढाळणं. नाही उरणार आता यापुढे लाजणं नि गोडपणा वर्तणुकीचा. तू दिली आहेस नं तुझी तलवार दागिना म्हणून मला, मग आता नाही उरणार बाहुलीची सजावट माझ्यासाठी.

I thought I should ask for thee.

५३

तुझ्या हातातील चमचमत्या तान्यांनी मढवलेलं कंकण फारच सुंदर आहे. पण अतीव सुंदर आहे वळणावर चकळणारी तुझी तलवार. तिचं असं चकाकणं, गरुडाच्या पसरलेल्या पंखांची, संध्याकाळच्या क्रुद्ध सूर्यप्रकाशाची

आठवण करून देतं.

मृत्यूच्या शेवटच्या घावाबाहेर वेदनांच्या सागरात थरथरणाऱ्या जीवनासमान ती चकाकते अखंड तेवणाऱ्या ज्योतीसारखी, जी की जाळते पृथ्वीवरील माझ्या वास्तव्याचा वास भयानक झगमगाटाबरोबर.

तुझ्या हातातील ताऱ्यांसारख्या हिऱ्यांनी मढवलेलं कंकण फारच सुंदर आहे. पण तुझी तलवार, अरे कडकडाटाच्या स्वामी ! मढवलीय सौंदर्याच्या सौंदर्यांनी, जिची एक झलकही भयावह आहे, जिचा विचार करणंही माझ्या आवाक्याबाहेर आहे.

Beautiful! is the wristlet

५४

मी तुझ्याकडून काहीच मागितलं नाही, मी माझं नावही तुझ्या कानात उच्चारलं नाही. तू जाण्यासाठी निघायचास तेव्हा मी मूक रहात असे. त्या विहिरीजवळ जिथे झाडाची सावली वाकडी पडते तिथे मी एकटीच उभी होते. आपले तपकिरी मांतीचे घडे भरून साऱ्या स्त्रिया निघून चालल्या होत्या. क्षणभर थांबून माझ्याकडे वळून त्या म्हणाल्या— 'चल आमच्या बरोबर. कोवळी उन्हां आता तापू लागलीत.' पण गाण्याची लकेर ओठी घोळवीत मुस्तपणं मी मागेच रेंगाळत राहिले.

तू येताना तुझ्या पावलांचा आवाज मला ऐकू आला नाही. जेव्हा तुझी नजर माझ्यावर पडली तेव्हा तुझे डोळे उदास होते. तुझा आवाज थकलेला होता. तू क्षीण स्वरात म्हणालास. 'तहानलेला पथिक आहे मी ! माझ्या दिवास्वप्नामधून एकदम दचकून उठले मी आणि तुझ्या ओंजळीत पाणी ओतू लागले. पानं सळसळत होती, कोकिळ गात होते आणि रस्त्यावर ओणवलेल्या वेलींवरची 'बाबला' फुलं आपल्या मुग्ध सुगंधानं वातावरण भरू लागली होती.

जेव्हा तू माझं नाव विचारलंस तेव्हा मी शरमेनं काळवंडून गेले आणि निःशब्द उभी राहिले. खरंच तू मला लक्षात ठेवावंस असं मी काय केलं होतं ? पण तुझ्या तहानल्या हृदयाला पाणी देऊ शकले ही सुखद आठवण सतत माझ्या हृदयाजवळ राहिल आणि त्या पवित्र परिमलानं माझं हृदय भरून ठेवील. सकाळ संपत आलीय. थकल्या सुरात पक्षी गाताहेत, झाडाची पानं सळसळ करतायत आणि मी विचार करतेय, विचार करतेय...

I asked nothing from thee.

तुझं हृदय आळसावलंय आणि तुझे डोळे पेंगुळलेत. काट्यां-
मधूनही फुलं पूर्णत्व पावतात— हा संदेश तुला मिळाला
नाहीय का ? जाग, जाग अरे, जागृत हा अमूल्य वेळ वृथाच
दवडू नकोस.

या दगडी रस्त्याच्या शेवटी, त्या देशात जिथं भयाण
एकांत असतो, तिथं माझा मित्र एकाकी आहे. त्याला फसवू
नकोस. जाग, जाग अरे जागृता !

आकाशाचं ऊर धपापतंय, थरकापतंय तर काय झालं ?
तप्त वाळू तुझ्या अंगाची लाही करत्येय तर काय झालं ?

तुझ्या हृदयाच्या अंतःहृदयात कुठे आनंद, कर्तव्याचा वास
नाही का ? तुला लागलेल्या प्रत्येक ठेंचेबरोबर तुझं जीवन
वाद्य प्रेमाचे मधुर सूर आळवणार नाही का ?

Languor is upon your heart.

आनंद, माझ्या आनंदा, जगाला भरून असलेल्या आनंदा,
डोळ्यांना स्पर्शणाच्या आनंदा, हृदय प्रफुल्ल करणाऱ्या
आनंदा !

आनंद नृत्य करतोय माझ्या प्रिया, माझ्या आयुष्याच्या

मध्यभागी, आनंद छेडतो माझ्या प्रिया, हृदयातील तारा, आकाश उघडतं, वारा बेभान होऊन वाहायला लागतो. आनंद पृथ्वीवर पसरत जातो.

आनंदसागरावर स्वच्छंदी फुलपाखरं आपले पंख पसरतात, लिली आणि जास्मिनची नाजूक फुलं आनंदसागराच्या पृष्ठभागी डोलू लागतात.

सोन्याचं रूप घेऊनः आनंद एकूणएक मेघांवर पसरतो माझ्या प्रिया आणि, हास्यहिरे विपुलपणे पसरवतो.

मौजमजा पानापानावरून वाहते आहे माझ्या प्रिया आणि आनंद तर अमितपणे. स्वर्गीय नदीने आपले तीर बुडवून टाकले आहेत माझ्या प्रियतम प्रिया आणि आनंदाचा पूर आला आहे.

Light my light the world filling light

५७

आनंदाचा सारा ताण माझ्या शेवटच्या गाण्यात विरू दे... आनंद, जो पृथ्वीला फिरवतो हिरव्या तृणपात्यांच्या सागरांवरून; आनंद, जो जुळ्या भावंडांना एकसारखं बनवतो. जीवन आणि मृत्यू साऱ्या जगभर नाचताहेत. आनंद, जो हळूच प्रत्येकाच्या जीवनात डोकावतो, निद्रिस्त जगाला जागवतो. पेंगुळलेल्यांना हलवतो आपल्या हास्याच्या गड-

गडाटाने ! आनंद, जो वसून राहतो निस्तब्धपणे लाल कमलदलांवर पिऊन दोन अश्रू दुःखाचे...आणि आनंद, जो जगाला झुगारून देतो मातीवर आणि असा अविर्भाव करतो की जणू इथे कधी काळी कुणी राहिलं होतं हे त्याला माहीतच नाहीये ! !

Let all the strains of joy.

५८

हो, मला माहीत आहे, हे काहीच नसून फक्त तुझं प्रेम आहे, माझ्या हृदयाच्या लाडक्या - हा पर्णावर नाचणारा सोनेरी प्रकाश, संथपणे तरंगणारे हे मेघ, वाहताना आपली शीतलाई माझ्या भाली सोडून जाणारा वारा...

हा प्रभातीचा कोमल प्रकाश माझ्या डोळ्यांतून ओसंडतोय - माझ्या हृदयाला हा तुझा संदेश आहे. चेहरा झुकवून तू खाली पाहतो आहेस, तुझे डोळे माझ्या डोळ्यांकडे पाहताहेत, आणि माझ्या हृदयाने तुझे चरण स्पर्शिले आहेत.

Yes, I know, it's nothing but thy love.

अगणित विश्वांच्या सागरतीरावर मुलं जमतात. वर अनंत आकाश निस्तब्ध आहे आणि खाली अफाट पाणी उसळतंय. अगणित विश्वांच्या सागरतीरावर मुलं जमतात, जल्लोष आणि नृत्य घेऊन.

मुलं मातीनं आपली घरं बांधतात. रित्या शिंपल्यांशी खेळतात. सुकल्या पानांच्या नौका बनवून हसतमुखाने अथांग सागराच्या पृष्ठभागावर सोडून देतात. अगणित विश्वांच्या या सागरतीरावर मुलं जमतात अन् आपला-आपला खेळ खेळतात.

पोहावं कसं हे ते जाणत नसतात, जाळं फेकणं त्यांना अवगत नसतं. मोती धुंडणारे मोत्यांसाठी सागरतळाचा ठाव घेतात, व्यापारी आपल्या भल्यामोठ्या नावांसह सागराच्या छातीवर सैर करतात, पण किनाऱ्यावरील मुलं ? ती फक्त रिते शिंपलेच गोळा करतात, पुन्हा फेकून देतात.

आनंदानं सागर वरवर उफाळतो. महाकाय लाटा मुलांच्या कानाशी कुजबुजतात, अंगाई म्हणणाऱ्या आईचेच शब्द जणू. सागर मुलांवरुंवर खेळतो.

अगणित विश्वांच्या सागरतीरावर मुलं जमतात. तिकडे खोलवर समुद्रात मोठी मोठी जहाजं खडकांवर आदळून फुटतात. सागराच्या पृष्ठभागाशी मृत्यू भयानक तांडव करत असतो. निष्पाप मुलं किनाऱ्यावर जल्लोषांसह

खेळतच असतात.

On the seashore of endless worlds.

६०

बाळाच्या डोळ्यांवर साकळून आलेली झोप ! ती कोठून आली माहीताय कुणाला ? हं, असं म्हणतात की परीराज्यातील जंगलांच्या छायेत ती वास करून असते. तिथे काजव्यांचा मंद प्रकाश असतो आणि तेथील झाडांवरून लटकतात दोन वेडीवेडी झुंबरं. तिथूनच ती येते बाळाच्या डोळ्याचे मुके घ्यायला !

बाळाच्या कोमल ओठांवर खेळणारं हसू ! त्याचा जन्म कुठे झाला माहीताय कोणाला ? हं, असं म्हणतात की चंद्राची मुग्ध कोर हिवाळ्यातील ढगाला स्पर्शून गेली तिथेच पहिलं हसू जन्मलं - दवात भिजल्या पहाटेच्या स्वप्नात !

बाळाच्या अंगावर फुलणारा मधुर, मुलायमसा ताजेपणा ! आतापर्यंत कोठें लपून होता तो माहीताय कोणाला ? हं, जेव्हा त्याची आई लहान होती, तेव्हा तो रहायच्या लपून तिच्या हृदयात, तरल नि शांत अशा प्रीतिसागरात ! तोच मुलायमसा ताजेपणा आता बाळाला व्यापून राहिलाय !

The sleep that flits on baby's eyes.

जेव्हा मी तुझ्यासाठी रंगीत खेळणी आणतो माझ्या प्रिय सानुल्या, तेव्हा मला कळतं, का आढळते ढगांवर विविध रंगांची उधळण, का दिसतात तऱ्हेतऱ्हेचे रंग पाण्यावर आणि का फुलांना विविध छटांमध्ये रंगवलंय— जेव्हा मी रंगीत खेळणी तुझ्या हाती देतो.

तू नाचावास म्हणून मी गाणी म्हणतो. मला सर्वार्थानं समजतं तेव्हा, का किनाऱ्यावर आदळणाऱ्या लाटा आपलं समूहगीत ऐकवतात श्रोत्या पृथ्वीच्या आतुर हृदयाला, जेव्हा तू नाचावास म्हणून मी गाणी म्हणतो.

तुझ्या हावऱ्या हातांसाठी मी मिठाय़ा आणतो. मला समजतं फुलाच्या वाटीत मध का आहे आणि का फळांमध्ये नकळतपणे मधुर रस भरला जात असतो तेव्हा, जेव्हा मी गोड मिठाय़ा तुझ्या हावऱ्या हातात देतो.

जेव्हा तुझ्या गोबऱ्या नि टवटवीत गालाचं मी चुंबन घेतो मी तुला हसविण्यासाठी माझ्या लाडक्या, मला खरंच समजतो तो हृदय भरून टाकणारा आनंद, जो धबधब्यासारखा कोसळत असतो सोनेरी आकाशातून पहाटेच्या आणि कोणतं सुख असतं जेव्हा थंड वाऱ्याची झुळूक हळुवारपणे स्पर्शून जाते नि कपाळावर केसांना भुरूभुरू नाचवते जेव्हा मी तुझं चुंबन घेतो, तुला हसवण्यासाठी.

तुझा आनंद माझ्यात पुरेपुरपणे भरलाय. असं वाटतंय जणू काही तू माझ्यामध्ये उतरून आलायस. अरे सप्तस्वर्गांच्या स्वामी, जर मी नसतो तर कोणावर प्रेम केलं असतंस ?

या सर्व संपत्तीचा भागीदार म्हणून तू मला घेतलयस. तुझ्या अत्यानंदाचं अनंत नाट्य माझ्या हृदयात मला जाणवतंय. माझ्या जीवनात तुझ्या इच्छा सतत आकार घेत असतात.

आणि यासाठीच, राजांचा राजा असलेला तू स्वतःस सौंदर्याने मढवून घेतो आहेस माझं हृदय वंदी बनवायला. तुझ्या प्रेयसीच्या प्रेमात तुझं प्रेम विलीन होतं आणि दोघांच्या परीपूर्ण संयोगात प्रतीत होतोस तू.

Thus it is that, thy joy in me is so

एका निर्मनुष्य नदीच्या काठी, उंच तृणपात्यांच्या आडोशाला तिला मी विचारलं, 'सुंदर स्त्रिये, तुझा दीप चित्रविचित्र रंगांनी सुगोभित करून तू कोठे चालली आहेस ? माझं घर अंधारानं वेढलय, एकाकी आहे, तुझा दीप मला दे !'

आपले काळेभोर डोळे माझ्या चेहऱ्यावर रोखीत म्हणाली ती, 'नदीवर आलेय मी माझा दीप तिच्या तरंगांवर सोडून देण्यासाठी !' उंच तृणपात्यांमध्ये एकटाच उभा राहून तिच्या निरुपयोगी दिव्याची ज्योत पुढे पुढे जात असलेली पहात.

चहूवाजूनी वेढणाऱ्या अंधाऱ्या रात्रीच्या शांततेत, मी तिला विचारलं, 'सुंदर स्त्रिये ! लक्ष दीपांनी तुझं घर प्रकाशमान झालंय, असं असताना हा दीप घेऊन तू कोठे चालली आहेस ? माझं घर काळोखानं वेढलंय, एकाकी आहे, तुझा दीप मला दे !' आपल्या काळचाभोर डोळ्यात कीव एकवटून रुक्षपणे ती म्हणाली, 'आकाशाला समर्पित करण्यासाठी या दीपाला मी आणलंय. दूरवर तिचा निरुपयोगी दीप जळत असलेला, हतोत्साहित होऊन मी पहात होतो.

अमावस्येच्या मध्यरात्री मी तिला विचारलं, 'सुंदर स्त्रिये, हा दीप छातीशी धरण्याचं कारण तरी काय ? माझं घर काळोखानं वेढलंय, शिवाय एकाकी आहे, तुझा दीप मला दे !' तिचे काळेभोर डोळे माझ्या चेहऱ्यावर स्थिरावले. कडवटपणे ती म्हणाली, 'माझ्या दीपाला दीपोत्सवात सहभागी करण्यासाठी आणलंय मी.' विमनस्कपणं मी पाहिलं, इतर दिपांमध्ये तिचाही दीप मिसळून गेला होता !

On the slope of the desolate river.

६४

माझ्या जीवनाच्या या उतू जाणाऱ्या पेल्यातून कोणतं पेय
घेशील तू माझ्या देवा ?

माझ्या कवीश्वरा, तुझी निर्मिती माझ्या डोळ्यांतून पाह-
ताना आणि माझ्या कानातून ऐकू येणारा एकतानेचा सूर
तुला अत्यानंद देतो. होय ना ?

हे जग माझ्या मनात शब्दांची गुंफण करतंय आणि तुझा
आनंद त्यात संगीत भरतोय. प्रेमात तू स्वतःस मला देऊन
टाकतोस आणि त्यानंतर अनुभवतोस तुझाच गोडवा माझ्या
मध्ये.

What divine drink wouldst thou have.

६५

ती जी राहिलीय नेहमीच माझ्या अंतःहृदयात, संध्येच्या मंद
प्रकाशात, कटाक्षांच्या सावलीत, ती, जिनं सकाळच्या
वेळी कधीच आपलं मुख दाखवलं नाही, ती असेल उपहार
म्हणून तुला माझ्या देवा, माझ्या या शेवटच्या गीतातून.

तिला पकडण्यासाठी माझ्या शब्दांनी कित्येक निष्फळ
प्रयास केले, तिच्या आभासानं कित्येकदा तरी मी माझे वाहू
षसरलेत पण... छे !

देशादेशातून मी फिरलोय, तिला माझ्या अंतरहृदयात ठेवून, तिच्या आजूबाजूला उगवून नाहीसे झालेत माझ्या जीवनातील उगवतीचे आणि मावळतीचे क्षण.

माझ्या विचारांवर आणि कृतींवर झोपेत अन् जागेपणीही सतत तिचंच प्रभुत्व जाणवलंय माझ्यावर. स्वामित्व गाजवायची ती, पण तरीही दूरदूर रहायची.

खूप माणसांनी माझ्या दारावर थाप मारून तिच्याबद्दल पृच्छा केली. पण... प्रत्येक वेळेस निराश होऊनच त्यांना जावं लागलंय.

कोणीही तिला समोरासमोर पाहिलं नाहीच. एकाकी ती बसून राहिलीय लोकांनी ओळखून घेण्याची वाट पहात !

She who had ever remained

६६

तू सारं आकाश आहेस आणि घरटंही तूच आहेस. अरे सुरम्या, त्या घरट्याला व्यापून राहिलेलं ते तुझं प्रेम आहे जे आच्छादतंय माझ्या आत्म्याला विविध रंगांनी, धुंदफुंद आवाजांनी आणि मुग्ध सुवासांनी.

प्रभात आलीय आपल्या उजव्या हातात सौंदर्यानिं ओसंडून वाहत असलेली परडी घेऊन, या पृथ्वीच्या मस्तकी सोनेरी मुकुट चढवायला.

निर्मनुष्य जंगलांमधून वाट काढत संध्या येतेय शांतीचा मधुघट भरून घेऊन विसाव्याच्या पश्चिमसागरातून.

पण तिकडे, जिथे अनंत आकाश पसरलय आत्म्याच्या भरान्यांसाठी, तिथे लखलखत्या शुभ्र प्रकाशात वास्तव्य करून असतो 'तो'. 'त्यांच्या' राज्यात दिवस नाहीत आणि रात्रीही नाहीत, रंग नाहीत आणि एक शब्द, शब्दही नाही !

Thou art the sky

६७

बाहू पसरून तुझी मुग्ध किरणं माझ्या या पृथ्वीवर येतात आणि माझ्या या द्वारासमोर ताटकळत उभी रहातात परत तुझ्याकडे नेण्यासाठी काळे काळे जलयुक्त मेघ जे बनलेत माझ्या अश्रूंनी, माझ्या निश्वासांनी आणि मी गायलेल्या विरहगीतांनी !

लाडिवाळपणे लपेटून घेतोस तू तुझी ताऱ्यांची चमचमती छाती त्या काळ्याभोर मेघांनी, जे पदोपदी आकार आपला बदलत असतात आणि नेहमी ज्यांचा प्रीतिरंग बदलत असतो तुझ्या विरहानं.

ते खूप हलकं आहे, उत्फुल्ल आहे, नाजुक, अश्रूपूर्ण नि तिमिरानं व्यापलेलं. आणि म्हणूनच तू, जो अलांछित, निरभ्र आहेस, त्याच्यावर प्रीतिवर्षावि करतोस. आणि

त्याच कारणामुळे तो तुझ्या दिव्य शुभ्र प्रकाशावर आपल्या नाजूक, तरल भवनांच्या छाया पसरवू शकतो.

Thy sunbeam comes upon this earth.

६८

जीवनाचा जो प्रवाह माझ्या नसानसातून वाहतोय तोच या जगालाही प्रदक्षिणा घालतो नि लयबध्द नृत्य करतो.

ते तेच जीवन आहे जे अंकुरतं या पृथ्वीवरील मातीतून शेकडो तृणपात्यांमध्ये आणि वाहते प्रचंड जलौघाप्रमाणे पानापानातून नि फुलाफुलातून.

ते तेच जीवन आहे ज्याला सागराचा पाळणा जीवन मृत्यूच्या किनाऱ्यांवरून इकडे तिकडे हिंदकळवतो.

मला वाटतं की माझं आयुष्य या जीवनप्रवाहाच्या स्पर्शामुळं दैदिप्यमान झालं आहे. या क्षणी माझा अभिमान या जगाच्या पहिल्या श्वासापासून नृत्य करतो माझ्या रक्तात.

The same stream of life.

या स्वरलहरींमुळे आनंदित, उत्साहित होणं तुझ्या हृदयात बसत नाही का रे ? धुंद होणं, स्वतःचे अस्तित्व विसरून जाणं, या अतिव्याप्त आनंदाचा बेहोष होऊन आस्वाद घेणं तुला जमत नाही का रे ?

सारं जग पुढे पुढे धावतंय अथकपणे, मागे न वळता. कोणतीही शक्ती त्यांना रोकू शकत नाही, लोक पुढे पुढेच पळतात,

त्या अस्वस्थ संगीताच्या तालावर पावलं टाकताना, ऋतु नाचत येतात, नाचतच जातात. रंग, नाद, सूर आणि सुगंध धबधब्यासारखे कोसळतात, तुषार उडवीत आनंदाचे, जे क्षणाक्षणाला नवनवीन पेहराव चढवतात.

Is it beyond thee to be good.

माझा सर्वांगीण विकास मी करून घेतला पाहिजे नि मग त्या विकासाच्या विविधरंगी सावल्या तुझ्या लालिम्यावर पसरवल्या पाहिजेत अशीच तुझी माझ्यावरील माया आहे.

तू तुझं स्वतःचं विभाजन करून घेतोस आणि प्रचंड

सूर निर्माण करतोस. तुझ्या विभाजित सुरानेच माझ्या शरीरात जन्म घेतला आहे.

ते मर्मभेदक गाणं साऱ्या आकाशातून प्रतिध्वनित होतं, अश्रू नि हास्य, आश्चर्यं अन् आशा, उसळी मारणे आणि पुन्हा गोता खाणे, स्वप्न कोसळणे अन् निर्माण होणे अशा विविध रंगांत माझ्यात तुझा स्वतःचा पराजय भरला आहे.

दिवस आणि रात्रीच्या कुंचल्यांनी तू उभ्या केलेल्या पडद्यावर अगणित आकृत्या काढल्या आहेत. त्यामागे तुझं सिंहासन विणलय वळणांच्या आश्चर्यमुग्ध करणाऱ्या रहस्यांनी. वैराण सरळ रेषा तुझ्या सिंहासनापासून दूर ठेवल्या आहेत.

तुझा आणि माझा सौंदर्यपूर्ण देखावा आकाशभर पसरलाय. तुझ्या आणि माझ्या स्वरलहरींबरोबर पवन स्फुरण पावतोय आणि सारी युगं लपाछपी खेळत असलेल्या आपल्याला शोधतायत.

That I should make much of myself.

तो तो आहे. अंतर्हृदयातला, जो माझ्यातील स्वत्व जागवतो त्या धीरगंभीर स्पर्शानी

तो तो आहे, माझ्या डोळ्यांवर मोहिनीं घालणारा आणि माझ्या हृदयातील तारा छेडणारा की ज्यांच्या झंकारातून निघतात सूर - सुखाचे अन् दुःखाचे.

तो आहे तो जो विणतो मायेचं एक जाळं क्षणिक सुखाच्या सोनेरी अन् चंदेरी, निळ्या अन् हिरव्या रंगांनी आपल्या पायातील फटींमधून तो मला डोकावू देतो की ज्या पायांशीं माझं अस्तित्वच मी विसरते.

दिवस येतात, युगं सरतात, पण तोच आहे, तोच आहे तो जो हेलावतो माझं हृदय अनेक छुप्या नावांनी. सुख-दुःखाच्या लाटा जिथे सतत हेलकावतात ते सागर माझं वसतिस्थान आहे.

He it is, the innermost one.

७२

दवंडी पिटून माझी सुटका काही होणार नाही. स्वायत्ततेनं हजार आनंदपाशांनी मला अलिंगन दिलंय.

विविध सुगंध आणि चित्रविचित्र रंगांनी युक्त असलेल्या नवनवीन मदिरा आस्वादासाठी तू मला देतोस माझा मृद्घट भरून.

माझं जग चेतवील शेकडो निरनिराळे दिवे तुझ्या पणतीने, आणि ठेवील ते एका ओळीनं तुझ्या मंदिरातील गाभाऱ्यात.

नाही, माझ्या संवेदनांची दारं मी कधीच बंद करणार नाही. दृष्टीचा अत्यानंद, श्रवण अन् स्पर्श ही तुझी आनंद-यात्रा सहन करतील.

माझ्या साऱ्या काल्पनिक गोष्टी जळतील आनंदोद्रेकां-मध्ये रूपांतरीत होण्यासाठी, आणि माझ्या साऱ्या इच्छा आकांक्षा फुलतील प्रेमाच्या सुमधुर फळांमध्ये.

Deliverence is not for me in renunciation

७३

दिवस संपलाय आणि पृथ्वीवर अंधःकाराची छाया पसरली आहे. हीच वेळ आहे जेव्हा मी नदीवर जाते माझा घडा भरायला.

नदीचं पात्र उदासवाणे सूर ऐकवतंय आणि ते ऐकून हा संध्यावारा उतावीळ झालाय. या संधिप्रकाशांत तो मला बोलावतोय. रस्ता निर्जन आहे, वारा शांत झालाय अन् नदीतील लहरो उन्मत्त होऊ पाहताहेत.

मी परत येईन की नाही हे मला ठाऊक नाही. माझी कोणाशी भेट होईल हेही मला माहित नाही. या नौकेच्या दुसऱ्या टोकाला एक अनोळखी माणूस वीणेचे सूर छेडतोय.

The day is no more.

आम्हा नश्वरांना ज्या भेटी तू देतोस त्या आमच्या सान्या गरजा तर भागवतातच आणि तरीही तुझ्याकडे येतात अस्पर्शित.

नदीला आपलं रोजचं काम करायचं आहे म्हणूनच घाई घाईनं ती शेतांतून, दऱ्याखोऱ्यांतून वाट काढत काढत पुढे पळतेय पण तरीही तिची अखंड धारा वाऱ्यासोबत वाहतेय तुझ्याच चरणाकडे.

हे फूल आपल्या सौरभानं सारं वातावरण भरून नि भरून टाकतं, आणि तरीही त्याचं शेवटचं ध्येय आहे तुझ्या चरणी समर्पित होण्याचं.

तुझी भक्ती केल्यानं जग काही भिकारी होत नाही.

कवींच्या शब्दांतून माणूस आपल्याला हवा तो अर्थ काढून घेतात पण तरीही त्यांचा शेवटचा अर्थ तुझ्याच निर्देश करतो.

Thy gifts to us mortals, fulfill all our needs.

दिवसांमागून दिवस, अरे माझ्या जिविताच्या स्वामी, राहीन तुझ्या नजरेला नजर देऊन. जुळवलेल्या हातांनी अरे

विश्वजीता, तुझ्यासमोर उभी राहीन मी तुझ्या नजरेला नजर देऊन.

या अनंत आकाशाच्या खाली, शांती आणि एकांत अनुभवीत, नत उभी राहीन मी तुझ्या नजरेला नजर देऊन.

या तुझ्या धावपळीच्या जगात परिश्रमांनी कलांत झालेली मी लोकांच्या घोळक्यातही उभी राहीन तुझ्या नजरेला नजर देऊन.

आणि जेव्हा या जगातील काम संपेल माझं अरे राजांच्या राजा, एकटी अन् अबोल उभी राहीन तुझ्या नजरेला नजर देऊन.

Day after day, O Lord my life.

७६

माझा देव म्हणून तुला ओळखते मी, विनयानं दूर रहाते. माझा जिवलग मित्र म्हणून तुझ्या निकट येत नाही मी. तू माहित आहेस मला माझा पिता म्हणून, तुझ्या चरणाशी मी नत होते—मित्रत्वाच्या भावनेनं तुझा हात मी पकडत नाही.

जिथे तू माझा म्हणून येतोस तिथे मी तुला हृदयाशी धरायला, आणि तुझा मित्र म्हणून स्वीकार करायला. येतच नाही.

माझ्या बंधूतील प्रिय बंधू तू आहेस. माझी कमाई

त्यांच्यात न वाटता तुझ्याशी वाटते.

आनंद आणि वेदनांच्या ओढाताणीत माणसांच्या वाजून उभं राहण्याच्या ऐवजी तुझ्या वाजून मी उभी रहाते. तुझं माझं नातं सांगणारं हे जीवन सोडायला मी कचरते, आणि संसारसागरावर लाटांवरोवर माझं, तुझं असलेलं शरीर लोटत नाही,

I know thee as my God.

७७

जेव्हा सारी निर्मिती नवीन होती आणि जेव्हा तारे त्यांच्या दिव्य प्रकाशात झगमगले तेव्हा देवांनी आकाशात सभा भरवली आणि म्हटलं— पूर्णत्वाचं प्रतीक ! अपरिमित आनंद !

पण त्यांच्यातला एक अचानक ओरडला, 'प्रकाशाच्या मालेत खंड पडलाय ! एक तारा निखळलाय !'

देवांच्या वीणेच्या सोनेरी तारा दचकून थांबल्या. त्यांचं गाणं वंद पडलं आणि अतीव निराशेनं ते म्हणाले, 'खरंच, निखाळलेला तारा सर्वोत्तम होता. साऱ्या स्वर्गाचे भूषण होता तो.'

त्या दिवसापासून त्या निखळलेल्या तान्याचा शोध सुरू आहे. आणि जग आपल्या एका आनंदाला मुकलय असा

ओरडा सुरू आहे.

रात्रीच्या भीषण शांततेत तारे हसतात आणि कुजबुज-
तात— सगळीकडे अखंड पूर्णता भरली आहे. ही शोधाशोध
व्यर्थ आहे.

When the creation was new

७८

या जन्मात जर तुला भेटणं माझ्या नशीबात नसेल तर
सदोदित मला असंच वाटू दे की तुझ्या दृष्टीपासून मी दूर
आहे. हे भीषण सत्य माझ्यापासून क्षणभरही दूर करू नकोस.
हे वेदनेचं अतीव दुःख स्वप्नातही अन् जागेपणीही बरोबरच
राहू दे.

या जगाच्या बाजारपेठेत माझे दिवस चाललेत आणि
रोजच्या नफ्यांनी माझे हात तुडुंब भरले आहेत, मला
सदोदित असंच वाटू दे की मी काहीच मिळवलं नाही. हे
गंभीर सत्य माझ्यापासून क्षणभरही दूर करू नकोस. हे
वेदनेचं अतीव दुःख स्वप्नातही अन् जागेपणीही माझ्या
बरोबरच राहू दे.

दमलेला शिणलेला असा मी जेव्हा रस्त्याच्या कडेला
बसेन, जेव्हा विश्राम घ्यायला धुळीतच मी पसरेन, मला
सदोदित असंच वाटू दे की दूरचा तो प्रवास अजूनही

माझ्या समोरच आहे. हे गंभीर सत्य माझ्यापासून क्षण-
भरही दूर करू नकोस. हे वेदनेचं अतीव दुःख स्वप्नात अन्
जागेपणीही माझ्याबरोबरच राहू दे.

जेव्हा माझं घर विविधरंगी पताकांनी अन् फुलांनी
सजवलं असेल, जेव्हा वाद्यांचे आणि हास्याचे फवारे
फवारे उडायला लागतील, तेव्हा मला सदोदित असंच वाटू
दे की तुला मी बोलावलंच नाही— हे गंभीर सत्य माझ्या-
पासून क्षणभरही दूर करू नकोस. हे वेदनेचं अतीव दुःख
स्वप्नात अन् जागेपणीही माझ्याबरोबरच राहू दे.

If it is not my partion to meet thee.

७९

भरकटणाच्या श्रावणमेघाचा मी एक भाग आहे, अरे माझ्या
दैदिप्ययान सूर्या ! माझ्यातील ओलावा शोषून घेऊन
तुझ्यात सामावून मला घेतलं नाहीयेस तू अजून. तुझ्या
विरहाचे दिवस मोजत मी हे वैराण आयुष्य कंठतेय... !

जर तुझी इच्छाच असेल, तुला जर यात आनंद होत
असेल तर माझ्यातील ही पोकळी तू काढून घे, तिला रंगव
निरनिराळ्या रंगांनी, अनेक आश्चर्यांवर तिला आच्छादून
वादळी वाऱ्यावर सोडून दे.

आणि पुन्हा जर का हा खेळ तुला संपवावासा वाटला,

तर मी काळोखात वितळून जाईन किंवा माझं नष्ट होणं
असेल एक हंसू - शुभ्र प्रभातीचं, विचित्रशा आरस्पानी
शांततेत !!

I am like the remnant of a clould.

८०

रिकामटेकडा मी कोण्याकोण्या दिवशी हातून निसटून
गेलेल्या दिवसांबद्दल खेद करत वसतो. पण ते क्षण हातातून
कधीच निसटून गेलेले नसतात, माझ्या स्वामी. माझ्या
जीवनाचा प्रत्येक क्षण तू तुझ्या हाती घेतला आहेस.

माझ्या हृदयातील सदाचरणाच्या रोपट्याला तू
खतपाणी घालतोस. माझ्या हृदयातील नाजूक भावनांच्या
कळ्यांचं तू पूर्णत्व प्राप्त झालेल्या फुलांमध्ये रूपांतर
करतोस आणि माझ्या हृदयात वसत असलेल्या तुझ्या
विषयीच्या आदराचं तू प्रेममय भक्तीत--फुललेल्या फुलात
पुनरुज्जीवित करतोस.

माझ्या आळसावलेल्या पलंगावर थकला नि शिणला मी
पडून कल्पना करत होती सारं काम संपल्याची. सकाळी मी
उठून पहातो तो माझ्या बागेत अगणित आश्चर्यांची फुलं
उमललीत !

On many a idle day.

तुझ्या हाती अगणित क्षण आहेत माझ्या स्वामी. कोणीही तुझे क्षण मोजू शकत नाही.

दिवस आणि रात्र निघून जातात, युगंही फुलांसारखी उमलून-कोमेजून जातात. प्रतीक्षा करणं तुला पूर्णतया ज्ञात आहे.

शतकांमागून शतकं निघून जातात नि जाताजाता एका छोट्याशा वनफुलाला आकार देतात. शिळोप्याच्या गप्पा मारण्यासाठी आपल्याजवळ वेळ नाही आहे. आणि म्हणूनच मोके आपण शोधले पाहिजेत. वेळ आपल्या हातून निसटायला नकोय.

माझ्यावरील त्यांचा हक्क इतर माणसं वेळोवेळी प्रदर्शित करतात. त्यांनी ज्या वेळेवर अधिकार सांगितला ती वेळ मी त्यांना देऊन टाकतो. तुला देण्यासाठी वेळ मजकडे उरतच नाही. तुला काही द्यावं म्हटल्यास माझे रिक्तहस्तच मला दिसतात.

सायंप्रकाशात तुझ्याकडे येण्यासाठी घाईघाईने मी निघतो. मी पोहोचायच्या आधीच तुझी द्वारं बंद होतील ही भीती मला वाटते. पण मला असं आढळून येतं की अजूनही वेळ टळलेली नाही.

Time is endless in my hands.

८२

आधी ! माझ्या दुःखाश्रूंनी तुझ्या गळ्यासाठी एक माळ ओवीन मी.

आपले पाय प्रकाशित करण्यासाठी तान्यांनी आपल्या पायातली पंजण आभूषित केली आहेत. माझी माळ मात्र तुझ्या छातीवर विराजेल आई !

धन आणि कीर्ती याचा उगम तुझ्याचपासून होतो. ते देणं किंवा परत घेणंही तुझ्याच हातात आहे. पण माझी ही दुःख, या माझ्या वेदना सर्वस्वी माझ्या आहेत आणि जेव्हा मी तुला या अर्पण करीन माझा सन्मान कर आई, एक कृपाकटाक्षानं !

Mother, I shall weave a chain

८३

ती वियोगाची अतिव्यथा आहे जी या सान्या जगाला भारून राहिली आहे. आणि जी देते जन्म चित्र विचित्र आकारांना या अनंत आकाशात विहार करण्यासाठी.

तीच ही वियोगाची वेदना आहे जी रात्रभर टक लावून पहाते आहे तान्यातान्याकडे आणि जी पावसाळ्या जुला-

अीच्या दिनतमात गीताचं रूप घेऊन मिसळते थरथरणाऱ्या पानांच्या नादात.

तेच हे सर्वदूर पसरलेलं दुःख आहे जे प्रेम अधिक गाढ करतं आणि आकांक्षा अजूनच तीव्र करतं आनंद नि दुःख सहन करणाऱ्या या मानवांच्या घरात, आणि ते हेच विरहाचं दुःख आहे जे वितळून माझ्या कविहृदयातून वाहायला लागतं, कवितेचं रूप घेऊन.

It is the pang of separation.

८४

जेव्हा पहिल्या प्रथम योद्धे त्यांच्या स्वामीच्या दरवारातून बाहेर आले तेव्हा आपली शक्ती त्यांनी कोठे लपवून ठेवली होती ? त्यांची शस्त्रास्त्रं कोठे होती ?

ते अगदीच दरिद्री आणि असहाय दिसत होते आणि तीरांचा मारा करत होते त्यादिवशी जेव्हा ते आपल्या स्वामीच्या दरवारातून बाहेर आले.

जेव्हा योद्धे त्यांच्या स्वामीच्या दरवाराकडे परत फिरले तेव्हा आपली शक्ती त्यांनी कोठे लपवली होती ?

त्यांनी आपली तलवार, आपले धनुष्यबाण खाली टाकून दिले होते. शांती त्यांच्या चेहऱ्यावर विलसत होती आणि आपल्या जीवनाची फळं त्यांनी मागेच ठेवून दिली होती

त्यादिवशी, जेव्हा ते आपल्या स्वामीच्या दरबाराकडे परत फिरले.

When the warriors came out first.

८५

मृत्यू ! तुझा सेवक माझ्या दाराशी आलाय. त्याने अनामिक सागर ओलांडलेत. तुझा संदेश त्यांनी मला पोचवलाय.

रात्र काळोखी आहे आणि माझ्या हृदयात भीती साकळली आहे— पण तरीही मी दीप घेईन, माझी द्वारं उघडीन. त्याला विनम्र भावानं अभिवादन करीन... कारण ...कारण तो तुझा दूत आहे.

जुळलेल्या हातांनी अन् पाणावलेल्या नेत्रांनी मी त्याची पूजा करीन. त्याची पूजा करीन मी ठेवून हृदय त्याच्या पायाशी.

तो परत जाईल, त्याचा कार्यभाग साधून. जाता जाता सोडून जाईल तो एक काळी छाया माझ्या रम्य प्रभातीवर. माझ्या निष्प्राण घरात उरेन फक्त मलाच हरवून बसलेली मी, तुझ्यासाठी, फक्त तुझ्यासाठीच !

Death thy servant is at my door.

निराश होऊन मी तिला माझ्या खोलीतील प्रत्येक कोपऱ्यात शोधतो, पण ती सापडते ना.

माझं घर छोटं आहे आणि एकदा हरवलेलं फिरून मिळत नाही कधीच.

पण तुझं घर विशाल आहे, अनन्त आहे माझ्या स्वामी, आणि तिला शोधत मी तुझ्या दाराशी आलो आहे.

संध्येच्या आकाशाच्या बहुरंगी कनातीखाली मी उभा आहे आणि माझं आतुर नेत्र मी तुझ्या मुखाकडे वळवले आहेत.

हृदयातील अशा मनोभावनांच्या काठावर मी येऊन पोहोचलो आहे जिथून काहीच अदृश्य होऊ शकत नाही— ना आशा, ना हर्ष, ना अश्रूंनी भिजलेला, चिंब झालेला एखादा चेहरा !

ओह ! माझं रितं आयुष्य त्या महासागरात ओतून टाक आणि या जगाच्या पूर्तत्वामध्ये एकदाच मला तो हरपलेला मधुर स्पर्श फिरून अनुभवू दे.

In disparate hope I go and search her.

उध्वस्त मंदिरातील देवते ! वीणेच्या तुटलेल्या तारा तुझ्या स्तुतीचे सूर छेडत नाहीत, सायंकाळी होणारे घंटानाद तुझ्या भक्तीचं आवाहन आता करत नाहीत. तुझ्याभोवतीचं सारं वातावरण स्तब्ध आहे, निश्चल आहे.

तुझ्या एकाकी घरात येतो वसंतातील सुगंधित वारा. फुलांचे संदेश आणतो तो— जी फुलं आता तुला अर्पण केली जात नाहीत.

तुझा भक्त आपल्या इच्छापूर्तीसाठी अजूनही तुला धुंडत दऱ्याखोऱ्यांतून भटकतोय. सांजेच्या वेळी जेव्हा प्रकाश अन् छाया एकमेकांत विलीन होतात, निराश मनानं परत येतो तो उध्वस्त मंदिरात घेऊन हृदय भुकेलं.

हे उध्वस्त मंदिरातील देवते, अगं उत्सवही तुझ्याकडे येतात. ती एक प्रकारची भयाण शांतता घेऊनच, निरांजन न पेटवताच अनेक रात्री निघून जातात.

अनेकविध नवीन मूर्ती शिल्पकार बनवतात. आणि घेऊन जातात घुनीत नदीकाठी जेव्हा त्यांना बोलावणं येतं.

फक्त राहते उध्वस्त मंदिरातील देवता अपूजित. मृत्यूहून भयानक उपेक्षा तिची करतात लोक— माझ्या प्राणाची.

Deity of the ruined temple.

रुक्ष मगुरीचे शब्द आता माझ्या तोंडून कधीच उमटणार नाहीत. माझ्या स्वामीची इच्छा आहे तशी मी अगदी हळुवार आवाजातच बोलिन यापुढे. माझ्या हृदयाचे बोल गीतापासून अगदी हळूच पुढे सरकतील.

खूप घाईनं माणसं राजाच्या बाजारात जातात. अनेक विक्रते आणि ग्राहक तिथे असतात. पण कामाच्या व्यापातून माझी सुटका अवेळीच होते — भर दुपारी — बाजार जेव्हा खच्चून भरलेला असतो.

अशा दुपारच्या वेळीच माझ्या बागेतील फुले उमलू देती त्यांची उमलण्याची वेळ नसतानाही. आणि दुपारीच सुरू होऊ दे मधमाशांचं मंद स्वरातील गुणगुणणं !

चांगल्या नि वाईटाच्या झगड्यात अनेक तास गेलेत माझे. माझं हृदय त्याच्या हृदयावर ओढून घेताना माझ्या मित्राला अत्यानंद होतोय आणि आता अगदी अचानकपणे तो भेटलाय, काय बोलावं काही सुचतंच नाहीये. हृदय इतकं भरून आलंय की शब्द फुटतंच नाहीये.

No more noisy words from me

त्या दिवशी मृत्यू जेव्हा तुझं दार ठोठावेल तेव्हा तू त्याला काय अर्पण करशील ?

माझ्या अतिथीपुढे मी माझ्या आयुष्याचा भरलेला घट ठेवीन. मी त्याला रिक्तहस्ते कधीही जाऊ देणार नाही.

शिशिराच्या दिवसांचे आणि ग्रीष्माच्या रात्रींचे माझे उच्चकोटीचे अनुभव, आयुष्यातील सर्व मिळकत, सर्व नफा-तोटा मी त्याच्यासमोर मांडीन, माझ्या दिवसाच्या शेवटाला जेव्हा मृत्यू माझं दार ठोठावेल.

On the day when death will knock of

मृत्यू, जीवनाच्या अंतिम साध्या, ये, माझ्याशी हितगुज कर.

इतके दिवस तुलाच शोधत होतो मी, सुखाचे सागर आणि दुःखाचे डोंगर मी साहिले.

जे काहीं मी आहे, जे काही माझ्याजवळ आहे, जे काही मी इच्छिते, ते सारं आणि माझं सारं प्रेम तुझ्याचकडे गुप्तपणे वाहत होतं, मृत्यू, तुझा एकच कटाक्ष माझ्या जीवनावर टाक आणि माझं जीवन सर्वार्थिनं तुझं होईल.

फुलांचा हार माझ्या पतीसाठी मी तयार केला आहे, विवाहानंतर वधू तिच्या पतीच्या घरी जाणार आहे, जिथे फक्त ती आणि तिचा पती असेल.

O, thou the last fulfillment of life

९१

ज्या दिवशी या जगाभोवती फिरणारी माझी दृष्टी जाईल, आणि जीवन घेईल एक शांत वळण, ओढून माझ्या डोळ्यांवर काजळीचा एक पडदा, तो दिवस येणार— निश्चितच येणार.

या जगातून मी जाईन. तरीही तारे रात्री उगवतील, प्रभात नेहमी सारखीच चढेल, तास पळतील समुद्रांच्या लाटांसारखे सोडून जनमानसावर आनंद अन् वेदनांचे शिंपले...

माझ्या पळांचा अशा या शेवटाबद्दल मी विचार करते, वेंळेची माझ्या भोवतीची कडी निखळून पडते आणि मृत्यूचा भयानक प्रकाश मला दिसतो. विनम्र अशा जागाच तिथे फार कमी. तसेच अर्थ असलेलं जीवनही.

ज्या वस्तूसाठी मी आसावलेले होते, ज्या वस्तू मला मिळाल्या... सोडून द्यायचं झालं. फक्त त्या वस्तू मी

नाकारल्या आणि ज्या मिळाल्या त्याच आता सर्वार्थीनं
माझ्या होऊ दे.

I know that the day will come

९२

मला रजा मिळालीय. मला निरोप द्या. माझ्या बंधूनों !
तुम्हा साऱ्यांना नमस्कार करून माझा मार्ग आता मी
आक्रमणार आहे.

माझ्या दाराच्या या किल्ल्या, देऊन टाकतोय तुम्हाला
मी. माझ्या घरावरील माझे सारे हक्क मी सोडलेत. फक्त
मागतोय दयेनं ओथंबलेले काही शब्द तुमच्याकडून.

बऱ्याच काळापासून आपण शेजारी राहत असतो, पण
माझ्या देण्याच्या ऐपतीपेक्षाही जास्त काही मला मिळालंय.
माझा दिवस आता संपलाय. माझ्या अंधाऱ्या घराला
उजळणारा दीपही विझून गेलाय. त्याच्याकडे जाण्याची
आज्ञा मला केली गेलीय आणि त्या दूरच्या प्रवासासाठी
तयार झालोय मी.

I have got my leave

आपल्या ताटातुटीच्या वेळी माझं शुभचिंतन करा माझ्या मित्रांनो ! प्रभात हसरी आहे नि माझी सुंदर पाऊलवाट माझ्यासमोर पडलीय.

प्रवासात वरोबर घेण्यासाठी माझ्यापाशी काय आहे हे विचारू नका. माझा प्रवास मी रिक्त हस्तांनी अन् अपेक्षांनी भरल्या हृदयानं सुरू करीत आहे.

विवाहाच्या वेळची माझी वस्त्रं मी परिधान केली आहेत. राहीचा लाल तांबडा वेष माझा नाही. वाटेवर संकटं अनेक आहेत पण माझ्या मनात मात्र भीतीचा लव-लेशही नाही.

जेव्हा माझा दूरचा प्रवास संपेल तेव्हा सायंतारा उगवेल आणि सुस्पष्ट, मधुर असे व्हायोलिनचे सूर काजळीनं घनतम छेदतील दिनान्ती जेव्हा माझा प्रवास संपेल त्या सार्वभौम राज्याच्या द्वाराशी.

At this time of parting wish me goodluck.

जगाचा उंबरठा ज्या क्षणी मी ओलांडला त्या क्षणाचं भान मला नव्हतं.

कोणत्या दिव्य शक्तीनं मला मला या जगात आणून सोडलयं ?

सकाळच्या प्रकाशात मी आजुवाजूला पाहिलं. मला जाणवलं की हे जग काही आपल्याला नवीन नाही. एका निराकार अनामिकानं आईच्या वात्सल्यानं मला मांडीवर बसवून घेतलं होतं.

मृत्यूत तोच अनामिक मला दिसेल. या जगावर मी प्रेम करतो म्हणून मृत्यूही खचितही आवडेल.

I was not aware of the moment

९५

जेव्हा मी येथून जाईन तेव्हा हेच माझे शेवटचे शब्द असू दे की जे मी पाहिलं ते अतुलनीय होतं.

या प्रकाशसागरावर उमलणाऱ्या कमळातील मध मी चाखलाय आणि अशा प्रकारे मी अनुग्रहित झालो आहे— हेच माझे शब्द असू दे.

अगणित आकारांच्या या सवंगड्यांमध्ये मी खेळलोय आणि त्याला मी ओळखलयं जो निराकार आहे.

माझे अंगप्रत्यंग त्याच्या स्पर्शाने थरथरताहेत जो स्पर्शाच्याही पलीकडे आहे. आणि जर का मृत्यूला इथेच यायचं असेल तर येऊ दे— हेच शेवटचे माझे शब्द असू दे.

When I go from hence.

जेव्हा मी तुझ्याबरोबर खेळायचो तेव्हा माझ्या मनात कधी प्रश्न उग्वलाच नाही की तू कोण आहेस. मला कधीच लज्जा अथवा भय वाटलं नाही, मी स्वछंदीपणे आपलं आयुष्य जगत होतो.

पहाटे साखरझोपेतून तू मला उठवायचास अगदी माझ्या निकटतम मित्रासारखा आणि पुढे पळत पळत वाट दाखवायचास; तृणातृणावरून, काट्याकुट्यातून सावरत न्यायचास.

आणि त्या दिवसांत मी कधी प्रयत्नच केला नाही शोधण्यासाठी अर्थ त्या गाण्यांचे जे तू माझ्यासाठी गायलास, फक्त माझे बोल त्या सुरावटी टिपून घ्यायचे आणि त्या लयीबरोबर माझं हृदय नाचायचं.

आज, जेव्हा खेळण्याचा वेळ संपलाय, हे कोणतं दृश्य माझ्या डोळ्यांसमोर अचानक आलंय ? हे सगळं जग डोळे भुईस मिळवून आश्चर्यानिं उभं आहे आपले तेजःपुंज तारे शांतवून, तुझ्या दर्शनासाठी.

When my play was with thee

माझ्या पराभवाच्या पदकांनी, चिन्हांनी आणि हारांनी मी तुला मढवीन. जिंकणं मला कधी साधलंच नाही.

मला माहीत आहे, माझा अभिमान फक्त भिंतींसच भिडणारा आहे, माझं जीवन दुःखाच्या आणि वेदनांच्या आघातापुढं उन्मळून पडणार आहे, पोकळ बांबूसारखं, माझा हृदयपाषाण अश्रूंत वितळणारा आहे.

मला माहीत आहे, की हजार कमलदलं काही अनंतापर्यंत मिटलेली राहणार नाहीत, त्याचे मधुघट शेवटी प्रदर्शित होणारच आहेत.

अथांग आकाशातून दोन डोळे माझ्यावर नजर ठेवणार आहेत, शांततेतच मला खुणावणार आहेत. मग माझं काहीच उरणार नाही, काहीच, काहीच नाही. मृत्यूच फक्त माझ्यासाठी असेल तुझ्या चरणांशी.

I will deck thee with trophies

जेव्हा मी सुकाणू सोडून देतो तेव्हा मला कळतं की आता तुझ्याजवळ सुकाणू देण्याची वेळ आलीय. जे कार्य करायचंय ते तू त्वरीत करशील. माझं झगडणं व्यर्थ आहे.

मग माझ्या हृदया, तुझे हात शांतपणें काढून घे आणि

आपलीं हार मान्य कर. जिथे तुला बसवलं गेलंय तिथे पूर्णपणे बसणं तुझ्या भल्यासाठीच आहे असं समज.

हवेच्या हलक्याशा झोताबरोबर माझे दीपक विझून गेले आहेत आणि त्यांना पुनश्च पेटवण्याच्या प्रयत्नात मी स्वतःला विसरून जातो.

पण यावेळेस मी जरा समंजसपणे काळोखातच वाट पाहत राहीन माझी चटअी जमीनीवर पसरून आणि जेव्हा तुला वाटेल माझ्या स्वामी, हळुवार पावलांनी ये आणि माझ्याजवळ तुझी जागा घे.

When I give up the helm.

९९

एक सगुण नि साकार असं रत्न मिळविण्यासाठी आकारांच्या सागराच्या तळाचा मी ठाव घेते.

या किनाऱ्यापासून त्या किनाऱ्यापर्यंत वाऱ्याच्या थपडा खाल्लेल्या या बोटीतून हिंडणं आता संपलंय. लहरींवर खेळण्याच्या माझ्या क्रमाचाही कधीच नाश झाला आहे.

आणि आता त्या मृत्युंजय सागरात लोपायला मी अगदी आतुरले आहे.

घेऊन जाईन मी माझ्या जीवनाचं हे वाद्य, त्या अफाट प्रेक्षागृहात जिथे निपजतं मुकं संगीत.

माझ्या जीवनवाद्याचं रूपांतर मी करीन चिरंतन

संगीतात, आणि जेव्हा त्या वाद्याचा शेवटचा स्वर उमटेल, अबोल झालेलं माझं वाद्य त्या अबोल शांतिसागराच्या पायाशी मी ठेवीन.

I dive down into the depth of the ocean.

१००

मी लोकांमध्ये वढाई मारत असे की मी तुला ओळखतो म्हणून. ते तुझं चित्र माझ्या प्रत्येक कलाकृतीत पहायचे नि विचारायचे, 'कोण आहे हा?' त्यांना काय उत्तर द्यावं हेच मला कळायचं नाही. मी म्हणत असे, 'खरंच, मी सांगू शकत नाही!' ते मलाच दोष द्यायचे आणि रागाने निघून जायचे. आणि तरीही तू तिथेच बसलेला असायचास--हसत.

तुझ्या चिरंतन चिरतरूण काव्यामध्ये माझ्या कहाण्या मी गुंफायचो. माझं गुपित माझ्या हृदयातून निसटून जायचं. ते येऊन विचारायचे, 'सांग नं, तुला येथे कोणता अर्थ अमिप्रेत आहे ते!' ते निघून जायचे अतिशय रागाने. आणि तरीही तू तिथेच बसलेला असायचास--हसत.

I boasted among men that I had.

१०१

तुला केलेल्या एका वंदनाबरोबरच माझ्या संवेदनाचे पसरलेले बाहू तुझ्या पायाशी असलेल्या जगाला स्पर्शू देत.

पाण्यानं भरलेल्या काळ्या मेघाप्रमाणेच माझं मन तुझ्या चरणी लीन होऊ दे तुला केलेल्या एका वंदनावरोवरच.

विखुरलेली माझी गाणी एकत्रित होऊन वाहू दे एकाच सागराकडे, तुला केलेल्या एका वंदनावरोवरच.

घराच्या ओढीनं घरट्याकडे झेपावणाऱ्या पक्ष्यांप्रमाणेच माझ्या जीवनाला त्या चिरंतन सत्याचा ध्यास लागू दे तुला केलेल्या एका वंदनावरोवरच.

In one salutation to thee.

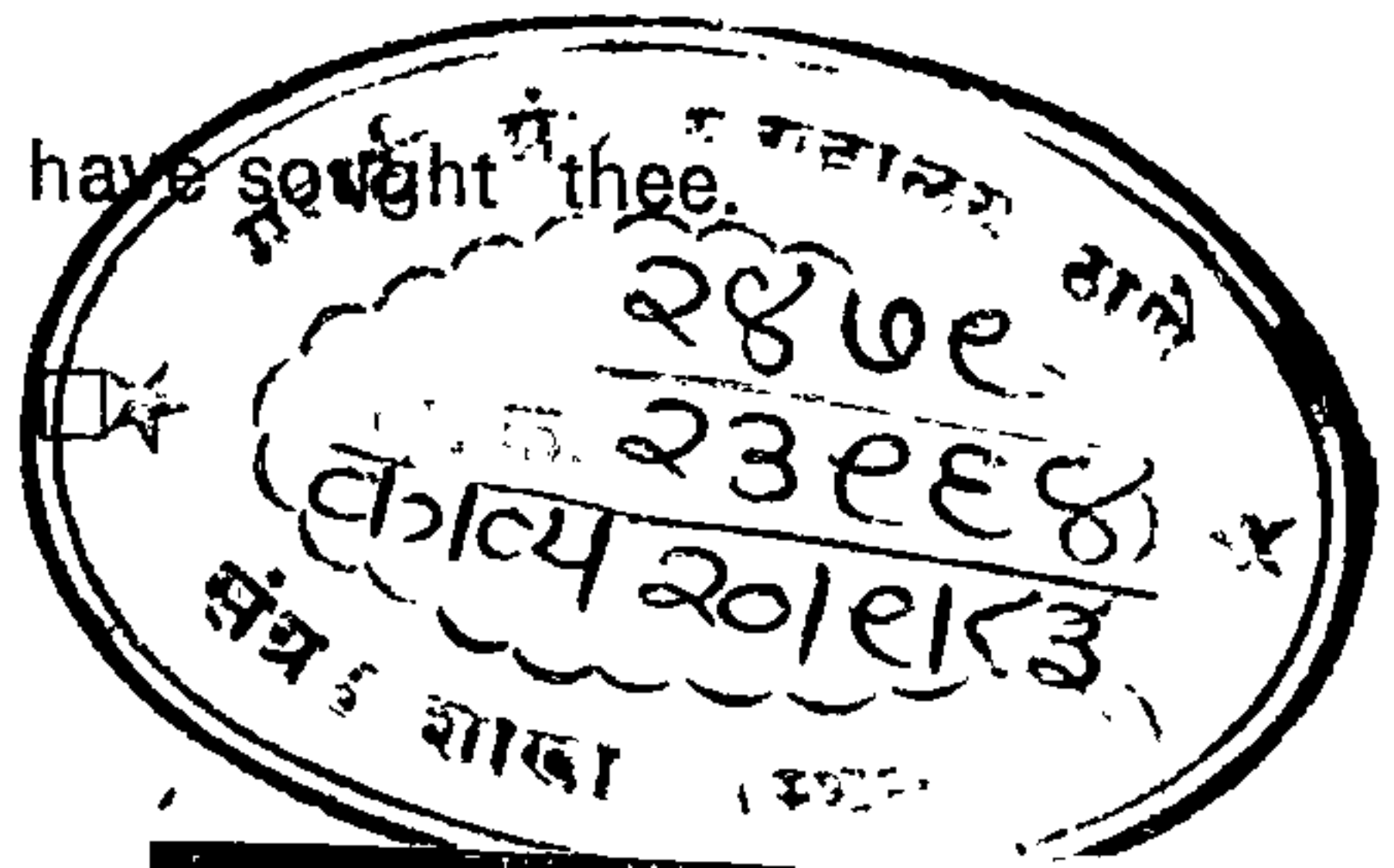
१०२

माझ्या आयुष्यात नेहमीच तुला शोधलंय मी माझ्या गाण्यां-
मधून. ते लोक होते की ज्यांनी मला दारादारावर नेलं,
आणि त्यांच्याच वरोवर आजूवाजूचं जग मी चाचपलंय.

ती गाणी होती माझी की ज्यांनी मला सारं काही
शिकवलं, त्यांनी दाखविले मला गुप्तमार्ग, त्यांनीच आणले
माझ्या हृदयाच्या क्षितीजावर असंख्य जगमगते तारे.

ती गाणी माझी मार्गदर्शक बनली, दिवसभर माझ्या-
वरोवर भटकली, आनंदाच्या, वेदनांच्या अज्ञात देशांतून आणि
सरतेशेवटी, संध्याकाळी, प्रवासाच्या शेवटी या कोणत्या
भव्य राजवाड्याच्या महाद्वाराशी त्यांनी मला आणलंय ?

Ever in my life I have sought thee.

REFBK 0023964

REFBK-0023964